

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 34, Issue 4, No.92, Winter 2024, pp. 25-56

Received: 20.05.2023 Accepted: 29.10.2023

Research Paper

**Exploring Academic Corruption Formation Grounds in Iranian Universities
(Case Study: Shiraz and Yasouj Universities)**

Navid Panahinezhad

Ph.D. Candidate of Sociology, Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
a.panahi1364@gmail.com

Seyed Samad Beheshty*

Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
sbeheshty@yu.ac.ir

Ramin Moradi

Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
rmoradi@yu.ac.ir

Yaser Rastegar

Assistant Professor, Department of Social Science, Faculty of Humanity, University of Hormozgan, Hormozgan, Iran
rastegar@hormozgan.ac.ir

Introduction

The issue of administrative corruption has become a pressing matter in Iran, affecting various aspects of the society. Corruption is a persistent and complex problem that perpetuates human underdevelopment through harmful cycles. According to Transparency International Organization, it involves the exploitation of entrusted power for personal gain. Despite the widespread presence of corruption within Iranian society, current evidence from both internal and external sources suggests that the education system conflicts with academic institutions as a particularly influential source of corrupt behavior. Academic corruption is a well-known phenomenon in Iranian universities with numerous examples, such as scientific fraud, plagiarism, forgery, distortion, academic black market, and buying and selling of articles appearing in the country's universities. Some investigators consider academic corruption as a form of scientific corruption, while others define it as encompassing all forms of unethical and improper conduct committed by educational advocates that violate ethical, social, legal, or institutional guidelines for personal or organizational gain with detrimental effects on an institution's objectives and principles. Despite the long-standing use of the term "academic corruption" in Iran's scholastic context, it remains largely unexplored from a scholarly perspective.

Materials & Methods

This study utilized qualitative methodology and a grounded theory approach to explore the perspectives of academic activists, including professors and doctoral students, on various aspects related to fraudulent practices in academia, such as contexts, causes, strategies, and repercussions. Grounded theory is a research method that involves deriving theoretical constructs directly from the data collected over time for analytical purposes. The research followed the Strauss and Corbin's paradigm model, which is a systematic plan for grounded theory methodology. The focus was on professors and doctoral students from Shiraz and Yasouj

universities, who were selected based on their experiences with academic corruption. A sample of 25 participants was chosen through theoretical sampling and semi-structured interviews were conducted until theoretical saturation was reached, meaning that no new features or characteristics related to academic corruption and its causes were identified. The collected information underwent a three-fold coding process, including open, axial, and selective coding methods, to facilitate the analysis of the results. This process led to the identification of a core category or primary classification, which was represented in a paradigm model. To ensure the accuracy of the findings, two researchers independently

* Corresponding author

Panahi Nezhad, N., Beheshty, S. S., Moradi, R., & Rastegar, Y. (2024). Exploring academic corruption formation grounds in Iranian Universities (Case Study: Shiraz and Yasouj Universities). *Journal of Applied Sociology*, 34(4), 25-56.

analyzed and coded the data using analytical techniques. Additionally, member feedback was collected to assess the validity of the communication and respondent validation was employed through continuous comparison checks by using the codes developed by the investigators to assess the reliability of the research results.

Discussion of Results & Conclusion

The findings of this study revealed that corruption in academia was influenced by various factors. The primary causal conditions included the presence of oil money, a deficient administrative system, and compromised institutional independence. In addition, poor awareness of corrupt practices and inadequate monitoring mechanisms acted as the intervening circumstances that facilitated academic misconduct. Situational factors, such as departmental culture and individual work experience, as well as background guidelines like university policies, also played a significant role in promoting fraudulent activities within higher education institutions. On the other hand, academic activists employed strategies, such as student alienation, deliberate silence, two-way blackmail, outsourcing, hostage-taking, and strategic cooperation, to further their corrupt practices. The consequences of academic corruption were commodification of science, emergence of an academic

proletariat, alienation, moral dilemmas, decline in credibility and trust in universities, and institutionalization of corruption in the society. Based on the results, it could be concluded that university corruption operated as a double-edged sword, benefiting both the structure and the activist in the short term but leading to negative outcomes in the long run. This meant that the political structure and system, by prioritizing the quantity of articles produced through scientific research, could showcase their standing in the global community, while academic scholars benefited from the publishing papers and projects. However, this approach had drawbacks for both parties involved. The articles evaluated solely based on quantity did not directly correlate with production or economic growth, resulting in limited social welfare within a country. Moreover, the professors and students, who prioritized the publishing quantitative content might experience a sense of alienation as they grappled with conflicting emotions regarding their moral principles. It is important to recognize that this win-win mentality perpetuates corruption within the university system, creating a reproductive cycle that continues into the future.

Keywords: Academic Corruption, Scientific Corruption, Shiraz University, Yasouj University, Alienation, Academic Proletariat

مقاله پژوهشی

واکوی زمینه‌های شکل‌گیری فساد دانشگاهی در دانشگاه‌های ایران (مورد مطالعه: دانشگاه‌های شیراز و یاسوج)

نوید پناهی‌نژاد، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

a.panahi1364@gmail.com

سید صمد بهشتی *، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

sbeheshty@yu.ac.ir

رامین مرادی، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

rmoradi@yu.ac.ir

یاسر رستگار، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، هرمزگان، ایران

rastegar@hormozgan.ac.ir

چکیده

فساد دانشگاهی پدیده‌ای آشنا در دانشگاه‌های ایران است، ولی تاکنون چندان بررسی نشده است. این پژوهش با روش کیفی و استراتژی نظریه زمینه‌ای، علل فساد دانشگاهی و عوامل مرتبط با آن را بررسی کرده است. میدان تحقیق، استادان و دانشجویان دکتری دانشگاه‌های شیراز و یاسوج‌اند که ۲۵ نفر از آنان براساس قاعده اشباع نظری و به شیوه نمونه‌گیری نظری برای مصاحبه انتخاب شدند. گردآوری داده‌ها با استفاده از مصاحبه عمیق و تحلیل آنها براساس سه مرحله کدگذاری باز، گزینشی و محوری انجام شد. نتایج نشان داد دولت نفتی، نبود استقلال نهادی، نظام اداری معیوب، شبه‌نهادبودن دانشگاه و کمیت‌گرایی اسناد بالادستی، از شرایط علی شکل‌گیری فسادند. آگاهی نسبت به فساد، ناکارآمدی نیروی انسانی و کنترل و نظارت ناکافی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر و نوع دانشگاه، دیارتمان، سابقه کار و الزامات موقعیتی نیز، از شرایط زمینه‌ای فساد دانشگاهی به شمار می‌روند. در مقابل، کنشگران دانشگاهی از استراتژی‌هایی مثل بیگاری از دانشجوی، سکوت عامدانه، باج‌دهی دوسویه، برون‌سپاری، گروه‌کشی و همکاری راهبردی استفاده می‌کنند. پیامدهای فساد دانشگاهی نیز، کالایی‌شدن علم، شکل‌گیری پرولتاریای دانشگاهی، ازخودبیگانگی، دوراهی اخلاقی، افول اعتبار و اعتماد به دانشگاه و نهادینه‌شدن فساد در جامعه است. براساس نتایج، فساد دانشگاهی همچون یک سکه دو رو عمل می‌کند که از یک طرف برای ساختار و کنشگر یک بازی دوسر برد و از طرف دیگر برای آنها یک بازی دوسر باخت است. همین رویه برد-برد آن است که موجب بازتولید و تداوم فساد در دانشگاه می‌شود.

واژه‌های کلیدی: فساد دانشگاهی، فساد علمی، دانشگاه شیراز، دانشگاه یاسوج، ازخودبیگانگی، پرولتاریای دانشگاهی.

* نویسنده مسئول:

پناهی نژاد، ن؛ بهشتی، سید ص؛ مرادی، ر. و رستگار، ر. (۱۴۰۲). واکوی زمینه‌های شکل‌گیری فساد دانشگاهی در دانشگاه‌های ایران (مورد مطالعه: دانشگاه‌های شیراز و یاسوج). جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۴(۴)، ۲۵-۵۶.

© 2322-343X

University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/jas.2023.137638.2395>

مقدمه و بیان مسئله

فساد اداری که از ابعاد متفاوت بر جوامع مختلف تأثیر می‌گذارد، امروزه به یک نگرانی و دغدغه عمومی در ایران تبدیل شده است؛ به گونه‌ای که ابراهیم رئیسی با شعار مبارزه با فساد به انتخابات سیزدهمین ریاست جمهوری وارد شد. فساد پدیده‌ای باثبات، پیچیده و چندبعدی است که چرخه‌ای معیوب و ویرانگر از توسعه‌نیافتگی انسانی را به وجود می‌آورد (Dong & Torgler, 2013; Dridi, 2014; Otengho, 2016). هرچند تعاریف مختلفی از فساد اداری وجود دارد (Osipian, 2008; Heyneman, 2011)، اما گسترده‌ترین و جافتاده‌ترین تعریف، متعلق به سازمان شفافیت بین‌الملل است که فساد را «سوءاستفاده از قدرت به امانت داده شده در جهت منافع شخصی» معرفی می‌کند (Osipian, 2013).

بر اساس آمار و شواهد داخلی و بین‌المللی، ایران یکی از فسادخیزترین کشورهای جهان است (Mauro, 2002; Mauro, 2004) و نظام اداری کشور به شدت از فساد رنج می‌برد (خضری، ۱۳۸۴). در همین راستا، بر مبنای آمار سازمان شفافیت بین‌المللی، ایران از لحاظ شاخص‌های ادراک فساد در سال‌های مختلف، حائز رتبه‌های بالایی در میان کشورهای جهان شده است (رتبه ۱۳۸ در سال ۲۰۱۸، ۱۴۶ در سال ۲۰۱۹، ۱۴۹ در سال ۲۰۲۰، ۱۵۰ در سال ۲۰۲۱ و ۱۴۷ در سال ۲۰۲۲). فارغ از کلیت شیوع فساد در جامعه، نظام آموزشی و نهاد دانشگاه نیز به عنوان یکی از تأثیرگذارترین نهادهای اجتماعی درگیر فساد شده است (Shore, 2018). فساد در آموزش عالی، پدیده جدیدی نیست، بلکه این امر در دانشگاه‌های قرون وسطایی، از جمله در بولونیا و سوربن هم معمول بوده است (Osipian, 2009). عوارض، پیامدها و آثار ناشی از فساد دانشگاهی نسبت به دیگر حوزه‌ها نگران‌کننده‌تر و خطرناک‌تر است؛ زیرا فساد در دانشگاه، باعث فاسدشدن شهروندان آینده، کاهش انسجام و رفاه اجتماعی (Heyneman, 2011; Osipian, 2013)، ناامیدی و بدگمانی، بی‌اعتمادی شهروندان به نهاد علم و دانشگاه و مشارکت نکردن آنها در فعالیت‌های

اجتماعی و سیاسی می‌شود (ذاکرحالهی، ۱۳۹۶).

امروز مصادیق زیادی از ناهنجاری‌های آکادمیک مانند تقلب علمی، سرقت ادبی، جعل و تحریف، فریبکاری یا کلاهبرداری علمی، بازار سیاه دانشگاهی، خرید و فروش مقاله و پایان‌نامه (Mattar, 2022; Mugala et al., 2022) در دانشگاه‌های کشور ظهور و بروز یافته است (حسینی هاشم‌زاده، ۱۳۹۸؛ قانلی و همکاران، ۱۳۹۷؛ کاظمی، ۱۳۹۷).

بازگشت مقالات علمی ایران از سوی مجله نیچر (Butler, 2016; Baker, 2009)، شیوع گسترده کپی‌برداری مقالات ایرانی چاپ‌شده در نمایه‌های معتبر بین‌المللی (Jamali et al., 2014) به نقل از قانلی و همکاران، (۱۳۹۷)، رتبه دوم ایران از لحاظ رد مقالات در مجلات خارجی (حسینی هاشم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵)، رانت، رشوه، پدیده تقلب و سرقت علمی در مقالات و آثار علمی در دانشگاه‌ها (کاظمی، ۱۳۹۷ و قانلی و همکاران، ۱۳۹۷)، فروش ۲۱۱ صندلی در دانشگاه آزاد در رشته پزشکی، تغییر دانشگاه از خارج به داخل برای دورزدن کنکور پزشکی، رانت تغییر رشته فرزندان استادان دانشگاه آزاد از دامپزشکی به پزشکی (سلیمی، ۱۳۹۸)، فروش سؤالات کنکور در سال‌های اخیر، مدارک جعلی برخی از مسئولان کشور (مشرق‌نیز، ۱۳۹۷)، کپی‌برداری بیش از ۲۹ درصد پایان‌نامه‌های دکتری و بیش از ۴۶ درصدی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد ثبت شده در سامانه ایران‌داک، کشف بیش از ۹۰ درصد تقلب در پایان‌نامه‌های ارائه شده در دانشگاه‌های غیردولتی، تشکیل پرونده‌های تقلب و تخلف گسترده برای دانشجویان و استادان در وزارت علوم (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲)، ورود بیش از ۱۰۰۰ نفر دانشجوی متقلب و خریدار سؤالات کنکور ۱۴۰۱ به چرخه تحصیل در رشته‌های پرطرفدار چون پزشکی و مهندسی با استفساریه مجلس (پورعباس، ۱۴۰۲)، ماجرای اخیر پایتون‌گیت و اشاره اشتباه به پیش‌بینی آینده جهان به وسیله برنامه پایتون، توسط یک نفر از استادان دانشگاه به عنوان یکی از اعضای جامعه و یک درصد از دانشمندان برتر جهان در دیدار با رئیس جمهور فعلی (غبیشاوی، ۱۴۰۲)،

داده و ... را به‌طور مجزا بررسی کرده و یا تجربه زیسته و درک خود را درباره این موضوع در پژوهش‌ها نگاشته‌اند، مطالعه چندانی با موضوع فساد دانشگاهی و به روش کیفی انجام نشده و همچنان زوایای بسیاری از این پدیده، پنهان مانده است. بنابراین پژوهش حاضر به هدف واکاوی زمینه‌های اجتماعی فساد دانشگاهی از نظر استادان و دانشجویان دکتری دانشگاه‌های شیراز و یاسوج، با روش کیفی و استراتژی نظریه داده‌بنیاد، علل، عوامل زمینه‌ساز و مداخله‌گر، استراتژی‌ها، پیامدهای فساد دانشگاهی و راهبردهای مقابله با آن را بررسی می‌کند.

پیشینه پژوهش

در اینجا به نتایج برخی از مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده داخلی و خارجی اشاره می‌شود که معطوف به فساد دانشگاهی و جلوه‌ها و مصادیق آن‌اند.

ادینو^۲ (2018)، در پژوهشی، وضعیت فساد دانشگاهی را در دو کشور نیجریه و کانادا، براساس تجربه شخصی و حرفه‌ای خود مقایسه می‌کند. او به این نتیجه می‌رسد که در نیجریه برخلاف کانادا، که مفهوم تمامیت و یکپارچگی علمی مهم است، بیشتر بر دزدی ادبی تأکید شده است. معلمان نیجریه برخلاف کانادا، توانایی و ابزار لازم برای کنترل و جلوگیری از سرقت علمی را ندارند. همچنین برخلاف کانادا، والدین در نیجریه بیشتر به معلمان رشوه می‌دهند تا فرزندان خود را بدون استحقاق، در امتحانات قبول کنند. پیشنهاد او این است که باید فرهنگ رعایت اخلاق و صداقت علمی را تقویت کرد و یکپارچگی علمی را ارتقا داد تا به تدریج فرهنگ فساد تحصیلی در دانشگاه‌های نیجریه تضعیف شود.

تامبایا و همکاران^۳ (2020) در پژوهشی نشان دادند فراگیرانی که سطح آگاهی ضعیفی از ویرانگری و عواقب صداقت‌نداشتن علمی (AD) دارند، احتمالاً بیشتر درگیر سوءرفتار علمی‌اند. این

فروش مقاله، پایان‌نامه و کتاب در میدان انقلاب و بیشتر شهرها و دانشگاه‌ها و ایجاد اشتغال کاذب برای نخبگان دانشگاهی با پایان‌نامه‌نویسی برای دیگران (کاظمی، ۱۳۹۷)، الزام به چاپ مقاله به‌وسیله دانشجویان تحصیلات تکمیلی بدون مشارکت استاد و نظایر آن، فقط نمونه‌هایی از جلوه‌های فساد دانشگاهی‌اند که آشکار و موجب واکنش عمومی شدند.

فساد آموزشی یا دانشگاهی یکی از ابعاد یا حوزه‌های نفوذ فساد است. اوسپیان^۱ (2009) فساد آموزشی را «سوءاستفاده از اقتدار برای دستاورد شخصی و سود مادی» تعریف می‌کند؛ یعنی فساد آموزشی تنها به غرض کسب پول و مادیات نیست، دستاوردهای شخصی دیگری چون ارتقا یا حفظ جایگاه، مدیون کردن متقابل، کسب شهرت و اعتبار یا احترام اجتماعی نیز دارد. در تعریفی دیگر، فساد دانشگاهی به معنای فقدان صداقت علمی قلمداد می‌شود (Denisova-Schmidt et al., 2016). در همین راستا، فساد آموزشی تضعیف فضایل و اصول اخلاقی در فعالیت‌های آموزشی، به‌منظور دستیابی به منافع شخصی و سازمانی بیان می‌شود (حسینی هاشم‌زاده، ۱۳۹۸). فساد دانشگاهی به تمام فعالیت‌های نادرستی اشاره دارد که کنشگران دانشگاهی از قبیل مدیران نهادهای آموزشی، کارمندان، استادان، دانشجویان و دیگر ذی‌نفعان در محیط دانشگاهی یا نهادهای دیگر انجام می‌دهند و تأثیرات نامطلوبی بر اهداف و آرمان‌های نهاد آموزشی دارند (Ademola et al., 2012). درنهایت فساد دانشگاهی هرگونه سوءرفتار علمی و اخلاقی کنشگران دانشگاهی و توأم با نقض قواعد آموزشی و هنجارهای اخلاقی، اجتماعی و قانونی، به‌منظور کسب دستاوردهای شخصی و سازمانی است.

با وجود اینکه چند سالی است در فضای آکادمیک ایران، از کلیدواژه فساد دانشگاهی استفاده می‌شود، اما به‌جهت اینکه چند پژوهش -که برخی از موارد در پیشینه آمده است- به‌صورت موردی و محدود، تنها برخی از مصادیق و جلوه‌های فساد دانشگاهی، نظیر سرقت علمی، تقلب و جعل

² Edino

³ Tambaya et al.

¹ Osipian

کم‌رنگ‌شدن اخلاق فردی و حرفه‌ای، پیامدهای منفی اقتصادی و پایین آمدن رفاه کلی جامعه منجر می‌شود.

نتایج پژوهش ناصری و فتحی (۱۳۹۷) نشان داد سرقت علمی در میان دانشجویان کاملاً رایج است، در حالی که درک کافی از انواع مختلف سرقت علمی ندارند. همچنین بین میزان گرایش به سرقت علمی و سن، جنسیت و معدل دانشجویان، ارتباط معناداری مشاهده نشد. نتایج آزمون همبستگی نشان می‌دهد (الف) بین میزان ارتکاب به سرقت علمی دانشجویان و میزان فشارهای محیطی، مقدار گرایش سیستم آموزشی و دانشجویان به رویکردهای سطحی آموزشی و اندازه دسترسی دانشجویان به اینترنت (فناوری اطلاعات)، رابطه مثبت و (ب) بین میزان ارتکاب به سرقت علمی و صلاحیت اخلاقی ایشان، آگاهی آنها از کم و کیف سرقت علمی، حمایت و همراهی استاد با دانشجویان و مقدار علاقه آنها به رشته‌شان، رابطه منفی وجود دارد.

در پژوهش محمدیان شریف و همکاران (۱۳۹۹) که با هدف کشف و شناسایی شاخص‌ها و مؤلفه‌های فساد دانشگاهی در ایران انجام شد، در مجموع چهار مؤلفه فساد دانشگاهی، آموزشی، پژوهشی، ارتباطی و مدیریتی- اداری شناسایی شد.

عابدی جعفری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی، پیشینه بررسی شده در کتاب، مقاله، پایان‌نامه و گزارش‌های منتشر شده در پایگاه‌های علمی، در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۹ را بررسی کردند. نتایج آنها نشان داد بیشترین موضوعات مربوط به سرقت و تقلب علمی بوده است.

از پژوهش‌های انجام شده در ایران، فقط یک پژوهش به روش کیفی، علل، زمینه‌ها و پیامدهای فساد دانشگاهی را با روش داده‌بنیاد و از نظر مدیریتی (قائدی و همکاران، ۱۳۹۷) بررسی کرده است و دیگر پژوهش‌های داخلی تنها مظاهر فساد دانشگاهی، از قبیل تقلب و سرقت علمی را مطالعه کرده‌اند. همچنین جای خالی پژوهش‌های دیگری در زمینه فساد دانشگاهی، به‌ویژه با دید جامعه‌شناختی برای مطالعه

یافته‌ها نظریه جرم بکر را تأیید می‌کند و پیشنهاد می‌دهد اقدامات مجرمانه زمانی انجام شود که منافع مورد انتظار، بالاتر از هزینه‌ها باشد. به همین ترتیب، ارتقای سطح آگاهی دانشجویان از سیاست‌های نهادی، مجازات‌های شدید برای دانشجویان متخلف و احیای علاقه به کدهای افتخار، تا حد زیادی در کاهش سوءرفتار علمی تأثیرگذار است.

نتایج پژوهش محمودی و باقری مجد^۱ (۲۰۲۱) نشان داد فرهنگ ناب به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، در کاهش فساد دانشگاهی از طریق سیاست سازمانی مثبت مؤثر است.

نتایج پژوهش موگالا و همکاران^۲ (۲۰۲۲) نشان داد دو شیوه رایج فساد دانشگاهی در بین دانشجویان، سرقت علمی و تقلب و در بین استادان، سوءرفتار حرفه‌ای و نمره‌دهی مغرضانه است. همچنین فشار همسالان و اضطراب عملکردی از دلایل فساد دانشگاهی‌اند. از سوی دیگر تعلیق و اخراج کنشگران فاسد و همچنین استفاده از نرم‌افزارهای تشخیص سرقت ادبی، از اقدامات پیشگیرانه و کاهش فساد دانشگاهی‌اند.

مطر^۳ (۲۰۲۲) در پژوهشی، تأثیر اعتبار بین‌المللی و استانداردهای تضمین کیفیت را بر یکپارچگی و صداقت تحصیلی بررسی و در آن به اهمیت و نقش سیاست‌ها، قوانین و مقررات دانشگاه قطر به‌عنوان الگویی برای یکپارچگی و صداقت تحصیلی اشاره کرد.

قائدی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی نشان دادند تعدد نهادهای تصمیم‌گیرنده خط‌مشی علمی، تمرکزگرایی، توجه به کمیت به‌جای کیفیت، قانون‌گریزی، تجاری‌شدن آموزش عالی، افزایش تقاضای جامعه برای آموزش عالی و مدرک‌گرایی از جمله علل اصلی بروز فساد دانشگاهی‌اند. همچنین شرایط و زمینه‌های دیگری چون شکاف بین دانشگاه و صنعت، رویه‌های نادرست نظارت رسمی در دانشگاه‌ها و تنزل آموزش در بروز فساد دانشگاهی مؤثرند. پیامد چنین فساد به

¹ Mahmoudi and Bagheri Majd

² Mugala et al.

³ Mattar

وسیع این موضوع احساس می‌شود؛ بنابراین پژوهش حاضر تلاش دارد زمینه‌های اجتماعی فساد دانشگاهی، علل، گونه‌ها، میزان شیوع و پیامدهای آن را به روش کیفی واکاوی کند.

چارچوب مفهومی

معمولاً در مطالعات کیفی به دلیل اکتشافی بودن تحقیق، از پیشینه نظری خاصی پیروی نمی‌شود و فرضیه‌های خاصی وجود ندارد، بلکه در فرآیند تحقیق و از درون مصاحبه‌ها به فرضیه‌ها می‌رسند. در اینجا رویکردها و نظریه‌هایی بیان می‌شود که به نظر می‌رسد با موضوع مطالعه شده بیشتر همخوانی دارند.

نظریه بی‌سازمانی اجتماعی

این نظریه، به سست شدن نظام هنجاری و ارزشی در جامعه، در اثر تحولات سریع اقتصادی و ایجاد شکاف‌های اجتماعی توجه می‌کند. این دو نظریه بر پایه دو اصل الف) تولید نیاز و ب) ارضاشدن نیاز بنا گذاشته شده است، همچنین موجب نارضایتی افراد و در نتیجه رغبت به تخلف و فساد شده است. ایده اصلی نظریه آنومی دورکیم^۱ (1951) این است که در صورت فقدان دستورات عمل‌های مشخص، رفتار، احساس تشویش و سردرگمی زیاد افراد، شرایط نابسامانی بر جامعه حاکم و وجدان جمعی تضعیف می‌شود و آرزوها و خواسته‌های فردی لجام‌گسیخته، بر افراد فشار می‌آورند و آنها را به تخلف، هنجارگریزی و کج‌روی تشویق می‌کنند.

مرتون^۲ با تأکید بر فشار ساختاری، انحراف را نتیجه بر هم خوردن تعادل بین اهداف فرهنگی مقبول و وسایل نهادی مشروع در جامعه می‌داند. به عبارت دیگر از نظر مرتون، انحراف در پی تفاوت بین انگیزه‌های اصلی (ارزش‌ها و نیازهای) منبعث از فرهنگ و امکانات تحقق این انگیزه‌ها به وجود می‌آید (رفعی‌پور، ۱۳۸۸: ۲۶). به نظر او در وضعیتی که

ساختارهای اجتماعی، آرزوها و اهداف متعارضی (ثروت، موفقیت، مدرک و غیره) را در افراد جامعه برانگیزانند و در عین حال راه‌ها و ابزار دستیابی به آنها (تحصیلات، رقابت، دوستان بانفوذ و ..) را مسدود یا محدود کنند (سلیمی و داوری، ۱۳۸۰: ۴۳۲)، فشاری بر افراد به‌منظور کج‌روی و انحراف ایجاد می‌شود. در واقع در شرایط آنومیک، برخی افراد در اثر فشار ساختاری و اجبار، از ابزار و وسایل نامشروعی، مانند رشوه، دزدی و تخلف، برای دستیابی به اهداف پذیرفته‌شده و مطلوب اجتماعی استفاده می‌کنند؛ پس مرتون ریشه انحراف را نه در تمایلات و انگیزه‌های فردی، در تعادل‌نداشتن ساختارهای اجتماعی و فشار منبعث از آن بر افراد می‌داند (Reckless, 1973: 55). براساس این نظریه، هنگامی که امکانات و فرصت‌های دسترسی برابری برای افراد مختلف جامعه برای دستیابی به مدرک تحصیلی، شغل، ثروت، موفقیت و غیره از طریق راه‌های مشروع مانند تحصیل، کار و غیره نباشد، برخی از افراد با دست‌زدن به تخلفات گوناگون، مثلاً در اینجا تخلفات علمی رایج مانند تقلب در ورود به دانشگاه، سرقت، تقلب، جعل داده، خرید و فروش مدرک و پایان‌نامه و غیره، در دریافت مدرک برای کسب شغل، درآمد و آینده بهتر می‌کوشند.

نظریه کنترل اجتماعی

نظریه کنترل^۳ مبتنی بر این پیش‌فرض است که عامل اصلی انحرافات اجتماعی به دلیل عمومیت و جهان‌شمولی‌شان، ضعف سازوکارهای کنترل اجتماعی و کنترل‌های درونی افراد است؛ از همین رو کاهش انحراف و کج‌روی اجتماعی، مستلزم کنترل افراد جامعه است. کنترل اجتماعی به مجموع وسایل و شیوه‌هایی گفته می‌شود که با استفاده از آنها یک گروه، اعضای خود را به پذیرش رفتارها، هنجارها، قواعد رفتاری و حتی آداب و رسوم منطبق با اهداف گروه مطلوب، سوق می‌دهد (بیرو، ۱۳۸۰: ۳۴۸).

یکی از فرض‌های اصلی این نظریه این است که انسان

¹ Durkheim

² Merton

³ Control Theory

اجتماعی مرتبط است. منظور او این است که ساختارهای اجتماعی، هم وسیله کنش‌اند و هم خود به وسیله کنش‌های اجتماعی بازتولید می‌شوند. در مقابل، عاملان از قواعد و منابع ساختارها بهره می‌برند و با این کار، در بازتولید نهادها، نظام‌ها و ساختارها مداخله می‌کنند (سیدمن، ۱۳۹۲: ۱۹۱).

ساختار در اندیشه گیدنز (1984)، به منزله «قواعد و منابع» تعریف می‌شود؛ یعنی ساختار هم قواعد و چارچوب کنش‌های عامل‌های انسانی را تعیین و هم‌زمان منابع لازم برای تحقق اراده و خواست انسان را در این شرایط فراهم می‌کند. پس از نظر گیدنز، ساختارها تنها محدودکننده اعمال انسانی نیستند، به مانند زبان، امکان کنش را فراهم می‌کنند یا به تعبیر خود گیدنز، ساختار «همیشه هم وادارکننده و هم تواناکننده است». به این معنی که در نظر گیدنز (1984)، همین قواعد و منابع کنش اجتماعی در عین حالی که خودشان تعیین‌کننده ساختار کنش‌اند، ابزاری برای بازتولید نظام نیز هستند و همچنین خود به وسیله همین کنش‌های انسانی بازتولید می‌شوند. او نقطه آغاز هستی‌شناختی نظریه خود را نه آگاهی و ساختار اجتماعی، دیالکتیک میان فعالیت‌ها و شرایطی می‌داند که در زمان و مکان رخ می‌دهند (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۱). براساس این نظریه، در مبحث فساد از یک سو، ساختارهای (قواعد و منابع) اجتماعی برون و درون دانشگاهی، زمینه کنش‌های سالم و ناسالم علمی و پژوهشی را در دانشگاه فراهم می‌کنند و از دیگر سو، این ساختارها با کنش‌های کنشگران دانشگاهی بازتولید می‌شوند که ممکن است سالم و یا ناسالم باشند.

نظریه نظام‌های لومان

در نظریه نظام‌های لومان^۶، جامعه یک سیستم اجتماعی است که همه سیستم‌های جامعه‌ای^۶ را در بر می‌گیرد. جامعه در این نظر، یک سیستم فاقد مرکز و محوریت و متشکل از سیستم‌های جامعه‌ای، به عنوان سیستم‌های کارکردی است، چون اقتصاد، علم، حقوق و هنر که هر یک از آنها خودآفرین‌شگر و خودارجاع‌اند

به دلیل منفعت‌طلبی، به طور طبیعی به کج‌روی تمایل دارد و چنانچه این میل تحت کنترل او قرار نگیرد، کج‌روی می‌کند (Reckless, 1973: 56). این نظریه، انحراف و جرم را ناشی از ضعف کنترل اجتماعی یا بیرونی و کنترل شخصی یا درونی می‌داند. به عبارتی جرم از یک سو نتیجه عوامل فردی مانند خوددائگاره^۱، خودپنداره^۲ و خوددراکی^۳ ضعیف یا منفی فرد و از سوی دیگر محصول فقدان کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی و تعهدناشتن و تقید به نهادهای بنیادین اجتماعی، چون خانواده و مدرسه است (احمدی، ۱۳۸۴: ۸۶). هیرشی^۴ (1969) متأثر از دورکیم (1951)، کج‌روی را حاصل اختلال در پیوند فرد با جامعه می‌داند و معتقد است به جای جست‌وجوی دلایل بزهکاری، بهتر است در پی دلایل هم‌نوایی باشیم. به نظر او، تعلق و تقید افراد به هم‌نوایی اجتماعی، به چهار مؤلفه بستگی دارد: تعلق و تقید نسبت به اشخاص عادی، تعهد به رفتار عادی، شمول مردم در فعالیت‌های قراردادی و متداول و اعتقاد به هنجارهای عادی. در مجموع هیرشی (1969) معتقد است هنگامی که این تعلقات و تقیدات ضعیف شود، امکان بزهکاری بیشتر می‌شود. مبتنی بر این نظریه، وقتی کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی و شخصی بر افراد کنشگر دانشگاهی و مجازات‌ها و تبعات ناشی از فساد دانشگاهی ضعیف و کم باشد، امکان وقوع فسادها و تخلفات علمی، به مراتب بیشتر و محتمل‌تر است.

نظریه ساختاربندی

گیدنز^۵ (1984) با به‌کارگیری مفهوم ساختاربندی، رابطه عاملیت و ساختار را به‌عنوان دو وجه از اعمال اجتماعی مطرح می‌کند که به‌صورت جدایی‌ناپذیری در فعالیت یا عملکرد جاری بشری در هم تنیده شده‌اند (ریتزر، ۱۳۹۲: ۲۶۴). نظریه ساختاربندی، در بر دارنده دوسویگی یا دوگانگی ساخت، یعنی وابستگی دوجانبه عاملیت و ساختار است که به خصلت اساساً بازگشتی زندگی

¹ Self-Image

² Seif-concept

³ Self-conception

⁴ Hirschi

⁵ Giddens

⁶ Societal systems

کانون‌های خاص رشد می‌کند (داوری اردکانی، ۱۳۸۷: ۳۳۲). براساس این نظریه، با توجه به لزوم استقلال هر نهاد یا سیستم کارکردی برای کارکرد سالم، مداخله هر کدام از نهادها چون سیاست، اقتصاد، دین و غیره کشور در نهاد علمی چون دانشگاه، کارکرد سالم علمی و پژوهشی دانشگاه را مختل و زمینه آسیب و فساد را در دانشگاه فراهم می‌کند.

نظریه شومی منابع (بیماری هلندی)

اقتصاد برخی کشورهای در حال توسعه در جهان امروز، نظیر ایران، عمدتاً بر محور یک منبع خدادادی طبیعی مانند نفت، گاز و غیره است که این قضیه در مسیر رشد و توسعه به مانند یک تیغ دو لبه عمل می‌کند (شیخ‌زاده، ۱۳۹۸)؛ یعنی از یک سو درآمد هنگفت ناشی از این منابع، زمینه توسعه و پیشرفت در همه شئون زندگی اجتماعی را مهیا می‌کند و از سوی دیگر ممکن است وجود این منابع در اثر کوتاه‌نگری در سیاست‌های کلان سیاسی و اقتصادی (رمضان‌زاده ولیس و مؤمنی، ۱۳۹۲)، به توسعه نامتوازن کشور و در نتیجه نفرین منابع (امینی و علمی، ۱۳۹۵) منجر می‌شود. برخی اقتصاددانان و پژوهشگران، توسعه نامتوازن اقتصادی را نوعی بیماری اقتصادی، به نام هلندی می‌دانند (شاکری و همکاران، ۱۳۹۲) و منابع را برای این کشورها، نه یک موهبت، یک نفرین تعبیر می‌کنند (Humphreys et al., 2007).

بیماری هلندی در واقع به مشکلات ناشی از پدیده ضد صنعتی شدن (صنعت زدایی)، که ناشی از پیدا شدن ذخایر گاز طبیعی در دهه ۱۹۶۰ در کشور هلند بود، اشاره دارد (خوش‌اخلاق و موسوی محسنی، ۱۳۸۵). بیماری هلندی به وضعیتی گفته می‌شود که در اثر افزایش قیمت و کشف منابع در کشورهای نفتی، تقاضای افزایش یافته منابع، موجب حرکت منابع کارای اقتصادی از بخش مبادله‌شدنی^۱ (صنعت و کشاورزی) به بخش کالاهای مبادله‌نشده^۲ (خدمات و ساختمان) می‌شود. این بیماری اقتصادی در مجموع باعث توسعه

(ریترز و گودمن، ۱۳۹۰). از نظر لومان، لازمه ارتباط درون نظام رمزگان یا کد خاص هر نظام است که بین عناصر یک نظام و عناصری تمایز می‌گذارد که به آن نظام تعلق ندارند. نظام کارکردی چون اقتصاد، سیاست، دین، علم، هنر و نظام قضایی، رمزگان مخصوص به خود را دارد و از طریق آن، محیط پیرامونش را درک می‌کند و به آن سامان می‌دهد. هر نظام فقط رمزگان خود را می‌فهمد و امکان ترجمه این رمز از یک نظام به نظام دیگر وجود ندارد (ریترز و گودمن، ۱۳۹۰: ۱۶۷-۱۶۵).

با نگاه به نظام علمی از پرتو نظریه نظام‌های اجتماعی لومان، درمی‌یابیم که نظام علمی، نظامی خودآفرینش‌گر، خودارجاع، خوددیننده و یا بسته است. علم تا زمانی مشروع است که پاینده به قاعده رمزگانی خود -صدق و کذب- باشد و در خدمت دیگر نظام‌های کارکردی چون دین و سیاست قرار نگیرد؛ برای مثال در صورتی که گزاره‌های علمی با فشار یا سفارش در جهت تقویت قدرت سیاسی یا دینی عمل کنند، از محدوده رمزگانی خود خارج می‌شوند. این تداخل رمزگانی به ایجاد «خطر» و اضطراب منجر می‌شود و عقلانیت کارکردی سیستمی را بر هم می‌زند (هریسون، ۱۳۷۹) که موجب صدمه به علم، سیاست و دین می‌شود. دانشمند در جهان علم باید تابع قدرتی بیرون از علم نباشد، به عبارتی دیگر، دانشمند نمی‌تواند در چارچوب ایدئولوژی پژوهش کند (داوری اردکانی، ۱۳۸۷: ۲۱۲).

در دوران مدرن، حفظ مرزهای رمزگانی سیستم‌های کارکردی چون علم نسبت به دیگر نهادها، از اهمیت وافر برخوردار است؛ زیرا نتیجه تصادم رمزگانی بین این سیستم‌ها، موجب از بین رفتن عقلانیت کارکردی، غلبه یک نظام بر نظام‌های دیگر و نبود تناسب در رشد متوازن جامعه خواهد شد. آزادی و استقلال نظام ارتباطات علمی نباید از طرف نهادهای همچون سیاست، اقتصاد و دین به خطر بیفتد؛ اما اکنون شاهد حداقل سه بعد عمده از دخالت این نهادها در نهاد علمی هستیم. یک بعد، دخالت نظام سیاسی در نظام علمی که سبب نقض آزادی علمی می‌شود؛ بعد دوم، تداخل نظام اقتصاد با نظام علمی و بعد سوم، مداخله نظام دینی در نظام علمی. اگرچه علم جهانی است، همه‌جایی نیست و در

¹ Tradable Goods

² Non-Tradable Goods

(کدگذاری باز^۴، محوری^۵ و انتخابی^۶) کدگذاری و درنهایت پس از مقوله‌بندی کردن^۷، یک مقوله هسته^۸ (مقوله اصلی و به عبارت دیگر پدیده محوری) به دست آمده و در قالب یک مدل پارادایمی، بازنمایی شده است. میدان تحقیق پژوهش حاضر، استادان هیئت علمی و دانشجویان دکتری دو دانشگاه شیراز و یاسوج بوده‌اند. دلایل انتخاب این میدان مطالعه در قدم اول، تخصص و نیز درگیری بیشتر استادان و دانشجویان دکتری با این معضل است و در قدم بعد، با فرض فراگیر بودن فساد دانشگاهی در همه دانشگاه‌های کشور، برای ایجاد تنوع و بالابردن سطح اطمینان یافته‌ها، دانشگاه شیراز، دانشگاه سطح اول و دانشگاه یاسوج، دانشگاه سطح سوم، به‌عنوان مصادیقی از جامعه دانشگاهی کشور انتخاب و مطالعه شدند. مصاحبه‌شوندگان با توجه به رعایت و حفظ تنوع و حداکثر پراکندگی، با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند.

در مرحله بعد با حضور پژوهشگر در میدان پژوهش و اقناع و جلب نظر مشارکت‌کنندگان برای مصاحبه، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته‌ای با آنها انجام شد و با کدگذاری مرحله به مرحله داده‌های گردآوری شده، مصاحبه‌شوندگان مناسب بعدی گزینش شدند و از آنها مصاحبه شد. این کار تا رسیدن به اشباع نظری، یعنی ظهور نیافتن خصلت و ویژگی جدید درباره موضوع فساد دانشگاهی و دلایل آن، ادامه یافت. در واقع اشباع نظری، مرحله‌ای است که پژوهشگر درمی‌یابد به مفاهیم و پاسخ‌های مشابهی رسیده است و دیگر مفاهیم جدیدی دریافت نمی‌شود (Glaser & Strauss, 1967: 61).

در این پژوهش برای بررسی اعتبار به صورت ترکیبی، از تکنیک‌های زاویه‌بندی تحلیلی استفاده شد. استفاده هم‌زمان از دو پژوهشگر برای تحلیل و رمزگذاری، توصیف غنی^۹ و ارزیابی اعتبار ارتباطی به وسیله اعضا، برخی راه‌های رسیدن به این مهم بود. همچنین اطمینان‌پذیری (پایایی) نتایج پژوهش،

نامتوازن اقتصادی به نفع توسعه بخش نفتی می‌شود. بیماری هلندی وقتی با کوتاه‌نگری در عرصه سیاست‌های کلان اقتصادی و سیاسی ترکیب شود، سبب توسعه نامتعادل اقتصادی، سیاست‌گذاری‌های غلط و تخصیص نادرست بودجه برای توسعه بخش‌های وابسته به نفت و غفلت از سرمایه‌گذاری در بخش‌های غیرنفتی (صنعت، کشاورزی و غیره) می‌شود (رمضان‌زاده ولیس و مؤمنی، ۱۳۹۲). اقتصادهای وابسته به نفت، مولد دولت‌های نفتی‌اند، بنابراین به دلیل اتکای بودجه‌ای این دولت‌ها به نفت، تمرکز بر توسعه و گسترش این بخش برای کسب درآمد، به بخش‌های غیرنفتی مانند صنعت، کشاورزی، نهادهای علمی و دانشگاهی کم‌توجهی می‌کنند که خود، زمینه‌های توسعه تکنولوژی و بالطبع اقتصادی و رفاهی جامعه را مهیا می‌کنند. دولت‌های نفتی به دلیل تکیه بر درآمدهای نفتی برای اداره امور جامعه و به‌منظور تولید علم، تکنولوژی و ثروت، توجه چندانی به صنعت و علوم دانشگاهی به صورت جدی و فراگیر ندارند، بنابراین دغدغه سلامت و کارکرد درست و صحیح این بخش‌ها را نیز ندارند و به جذب و ورود نیروی انسانی شایسته، توانا و متخصص به دانشگاه و خروج دانشجویان متخصص و محصولات علمی راهگشا- از دانشگاه‌ها اهمیتی نمی‌دهند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای، به دنبال شناسایی زمینه‌ها، علل، استراتژی‌ها و پیامدهای فساد دانشگاهی از نظر کنشگران دانشگاهی است. هیگس^۱ (1998) نظریه زمینه‌ای را «کشف و استخراج نظریه از داده‌هایی تعریف می‌کند که به‌طور منظم در فرآیند تحقیق اجتماعی به دست آمده‌اند». مدل نظریه زمینه‌ای استفاده‌شده در این پژوهش، طرح جی‌تی‌ام سیستماتیک^۲ یا همان مدل پارادایمی استراوس و کوربین^۳ (1967) است؛ به این شکل که با توجه به ماهیت موضوع فساد دانشگاهی، پس از گردآوری داده‌های مدنظر از طریق مصاحبه، داده‌ها در یک فرآیند سه مرحله‌ای

⁴ Open Coding

⁵ Axial Coding

⁶ Selective Coding

⁷ Categorizing

⁸ Core Category

⁹ Thick Description

¹ Higgs

² SY-GTM

³ Strauss and Corbin

یافته‌های پژوهش

در جدول زیر برخی از ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان به تفکیک دانشگاه، دانشکده، رشته، جنسیت، جایگاه دانشگاهی و درنهایت مرتبه علمی مشاهده می‌شود.

از طریق کنترل عضو یا اعتبار پاسخگو (ارجاع نتایج و تحلیل‌ها به برخی از مشارکت‌کنندگان) و مقایسه مداوم داده‌ها با رمزهای تولیدشده پژوهشگران تأمین شد.

جدول ۱- ویژگی‌های نمونه تحقیق

Table 1- Characteristics of the research sample

کد	دانشگاه	دانشکده	رشته	جنسیت	موقعیت دانشگاهی	
					هیئت علمی	پایه شغلی
۱	یاسوج	علوم انسانی	جامعه‌شناسی	مرد	هیئت علمی	استادیار
۲	یاسوج	علوم انسانی	جامعه‌شناسی	مرد	هیئت علمی	استادیار
۳	یاسوج	علوم پایه	شیمی	زن		دانشجو
۴	یاسوج	علوم پایه	شیمی	مرد	هیئت علمی	دانشیار
۵	یاسوج	فنی و مهندسی	عمران	مرد	هیئت علمی	دانشیار
۶	یاسوج	علوم انسانی	اقتصاد	مرد		دانشجو
۷	یاسوج	کشاورزی	زراعت	زن		دانشجو
۸	یاسوج	فنی و مهندسی	برق	مرد	هیئت علمی	استادیار
۹	یاسوج	کشاورزی	گیاه‌پزشکی	مرد	هیئت علمی	استادیار
۱۰	یاسوج	علوم پایه	فیزیک	زن		دانشجو
۱۱	یاسوج	علوم انسانی	جامعه‌شناسی	مرد		دانشجو
۱۲	یاسوج	علوم انسانی	تاریخ	مرد	هیئت علمی	استادیار
۱۳	یاسوج	کشاورزی	علوم دام	مرد	هیئت علمی	دانشیار
۱۴	شیراز	علوم اجتماعی	جامعه‌شناسی	مرد	هیئت علمی	دانشیار
۱۵	شیراز	علوم اجتماعی	جامعه‌شناسی	زن		دانشجو
۱۶	شیراز	علوم اجتماعی	مدیریت	مرد	هیئت علمی	استادیار
۱۷	شیراز	حقوق و علوم سیاسی	حقوق	مرد		دانشجو
۱۸	شیراز	حقوق و علوم سیاسی	علوم سیاسی	مرد	هیئت علمی	استادیار
۱۹	شیراز	علوم تربیتی و روانشناسی	روانشناسی	زن		دانشجو
۲۰	شیراز	مهندسی شیمی	شیمی	مرد	هیئت علمی	دانشیار
۲۱	شیراز	علوم انسانی	تاریخ	مرد		دانشجو
۲۲	شیراز	معماری	معماری	مرد		دانشجو
۲۳	شیراز	مهندسی مکانیک	مکانیک	مرد	هیئت علمی	استادیار
۲۴	شیراز	معماری	شهرسازی	مرد		دانشجو
۲۵	شیراز	علوم	ریاضی	مرد	هیئت علمی	استادیار

مداخله‌گر و علی)، استراتژی‌ها و پیامدهای فساد دانشگاهی اند.

در ادامه، مدل پارادایمی زمینه‌های شکل‌گیری فساد دانشگاهی گزارش خواهند شد که شامل علل (زمینه‌ساز،

شرایط علی

منظور از شرایط علی یا سبب‌ساز، آن دسته از رویدادها و وقایعی‌اند که بر پدیده‌ها اثر می‌گذارند؛ مثلاً حضورداشتن در یک پارتی و تعارف مواد به اشخاص حاضر در آنجا، یک شرط علی یا سبب‌ساز است (Strauss and Corbin, 1967). براساس یافته‌های پژوهش، چند مقوله به‌عنوان شرایط علی شکل‌گیری فساد دانشگاهی استخراج شده‌اند که در زیر به تفکیک، توضیح داده می‌شوند.

- دولت نفتی

دولت رانتیر یا تحصیل‌دار، به دولتی گفته می‌شود که از منابع مستقل مالی، به‌جز مالیات از جامعه برخوردار است و با استقلال بیشتری سیاست‌ها و خواست‌های دولتی را به اجرا می‌گذارد.

در کشورهای فاقد منابع زیرزمینی، اقتصاد براساس فعالیت‌های تولیدی، کارخانه‌ای و صنعتی است و مالیات از عایدات این فعالیت‌ها گرفته می‌شود. رشد فعالیت تولیدی، به تولید علم کاربردی و فعالیت‌های خلاقانه دانش‌بنیان در زمینه صنعت، کشاورزی، هنر، و .. گزارش نیاز دارد و به تولید فناوری و درنهایت تولید ثروت و درآمد منجر شود. اما دولت رانتیر به دلیل برخورداری از قدرت اقتصادی، به دیگر نهادهای دنیای مدرن، نیاز واقعی ندارد؛ بنابراین هویت دانشگاه از بین می‌رود و دچار کژکارکردی می‌شود. همچنین دانشگاه محلی برای پیاده‌سازی سیاست‌های حکومتی و به‌جای تعریف رسالت علمی، رسالت ایدئولوژیک برای آن در نظر گرفته می‌شود. درنهایت دانشگاه نقش یک عامل قدرت و زمینه‌ای را برای نفوذ نیروهای خودی و مشروعیت‌بخشی و مقبولیت‌بخشی به حاکمیت پیدا می‌کند.

همین عامل نفت، از سوی دیگر موجب رشد کمی دانشگاه‌ها در ایران شده است، به طوری که درآمدهای بادآورده صرف ساخت دانشگاه‌هایی می‌شود که ممکن است نقشی در توسعه جامعه نداشته باشند. همین امر، نقطه آغازی برای

بی‌اهمیت‌شدن جایگاه دانشگاه است. در این وضعیت، دانشگاه، مرکزی برای تولید و توزیع مدرک است، نه جایگاهی برای تولید علم، ثروت، رشد صنعت و فناوری. استقلال‌نداشتن سیاسی دانشگاه از دولت، باعث وابستگی مادی و مدیریتی دانشگاه به دولت می‌شود. دولت مستقیماً در عزل و نصب‌های دانشگاهی، صدور آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها دخالت می‌کند؛ مثلاً آیین‌نامه‌های ارتقا، در تصویب، تفسیر و اجرا به نفع افراد همسو و همفکر با نظام سیاسی است. اعضای هیئت‌های ممیزه و ارتقای استادان در دانشگاه، داوری آثار و مقالات استادان برای ارتقا و مناصب اداری، مسائل سیاسی، فکری و عقیدتی را دخالت می‌دهند. در چنین شرایطی، کنار گذاشتن فردی اهمیت ندارد که رتبه علمی دانشگاه را پایین آورده و یا به اعتبار دانشگاه صدمه زده است. در واقع فقط کافی است فرد به اندیشه فکری و سیاسی و عقیدتی سیستم سیاسی وابسته باشد. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز می‌گوید:

«در دولت‌های نفتی، تولید ثروت از طریق دانش مهم نیست؛ در حالی که در کشورهای توسعه‌یافته، دانش، تولید ثروت می‌کند و در واقع «دانش» «قدرت» است؛ اما در دولت‌های نفتی، «منبع» «قدرت» است. دانش وقتی قدرت بیاورد، حد و ثغورش مشخص و مهم است و سلامت کارکردی‌اش اهمیت پیدا می‌کند و برایتان مهم است؛ چرا که در نبود سلامت کارکردی، نمی‌توان از طریق آن، تولید ثروت کرد و ارزش افزوده داشت. بنابراین دانشگاه در ایران نه یک نهاد پیشرو، بلکه یک نهاد تابع است؛ از این رو، دانشگاه زایش فکری مستقل ندارد؛ چرا که در این دولت احساس نیازی به دانشگاه نمی‌شود. بنابراین به‌جای استقلال دانشگاه، تابع‌بودن آن شکل می‌گیرد».

درنهایت وقتی نظام سیاسی، به تولید علمی در دانشگاه نیاز نداشته باشد، استاد و شاگرد هم به این پدیده آگاهی داشته باشند، کار علمی را تنها اخذ مدرک می‌دانند؛ بنابراین پایبندی به اصول پژوهشی و علمی از درجه اعتبار می‌افتد.

رضایت شغلی در بین بخش زیادی از نیروهای نظام دانشگاهی کاهش یافته است. این موارد در کنار تغییر نظام ارزشی جامعه موجب شکل‌گیری فساد دانشگاهی می‌شود.»

- نبود استقلال نهادی

براساس نظریه استقلال نهادی، کد نظام سیاسی قدرت، کد نظام اقتصادی پول، نظام خانواده، صمیمیت، نهاد دین، اعتقاد و نظام دانشگاهی نیز علم است. در هر نهاد، یک میدان وجود دارد که کنشگران براساس میزان سرمایه‌ای که دارند، در آن میدان دست به کنشگری می‌زنند. گاهی اوقات به دلایلی، استقلال نهادها از یکدیگر رعایت نمی‌شود. در ایران به‌طور تاریخی، نهاد سیاست بر دیگر نهادها غلبه داشته و کد قدرت را در دیگر نهادها دخیل کرده است. ورود قدرت به نظام علمی، باعث ایجاد کژکارکردی‌هایی در سیستم دانشگاه می‌شود.

سیاست در ایران یک عامل زیربنایی و مروج نوعی ایدئولوژی خاص است که بسیاری اوقات در تقابل با علم قرار می‌گیرد. وارد کردن ایدئولوژی از طریق ابزارهای مختلفی انجام می‌شود. در وهله نخست، وابستگی بودجه‌ای دانشگاه‌ها به نظام سیاسی است. وقتی دانشگاه از نظر بودجه‌ای به دولت وابسته شد، در بسیاری از امور همچون عملکرد، رویه‌ها، قوانین، بخشنامه‌ها و اهداف، به دولت و نظام سیاسی وابسته می‌شود؛ بنابراین دانشگاه به نهادی برای پیاده‌سازی سیاست‌های دولت تبدیل می‌شود.

نظام سیاسی از طریق گزینش نیرو، نیروهای مدنظر خود را وارد دانشگاه می‌کند. در ایدئولوژی سیاسی، نه تخصص، بلکه تعهد معیار عمل و گزینش نیرو قرار گرفته است. این عامل از یک سو و صوری شدن دانشگاه و مدرک‌گرایی، باعث شده است تا افراد برای دستیابی به منزلت و امتیازات مادی دانشگاه، دست به فساد دانشگاهی بزنند.

از سوی دیگر، نظام سیاسی برای پوشش ایدئولوژی خود در دانشگاه، برخی از گروه‌های غیررسمی را وارد دانشگاه

در نهایت فساد در دانشگاه، دیگر دغدغه نظام سیاسی نیست؛ زیرا هم برای تولید علم و ثروت، نیاز ضروری به آن ندارند و هم خود از این فساد دانشگاه، ذی‌نفع‌اند.

- نظام اداری معیوب

در ایران، دولت‌ها بخشی از نظام حاکمیتی‌اند و استقلال چندانی برای عمل ندارند، حتی فراتر از آن، نهادهای خارج از دولت، در حاکمیت و به موازات نهادها و سازمان‌های دولتی، برای کنترل و اعمال فشار بر دولت‌ها وجود دارند. در پی پایه‌گذاری معیوب نظام اداری در ایران، دانشگاه نیز همچون دیگر نهادهای ناکارآمد رشد کرد. سیاست‌های ابلاغی برای دانشگاه هم، به این ناکارآمدی دامن می‌زدند.

نهادهای موازی با دانشگاه، از اهمیت و ضرورت دانشگاه برای حاکمیت کاست. شورای عالی انقلاب فرهنگی با عملکردی که دارد، بیش از آنکه به اصلاح نظام دانشگاهی منجر شود، موجب تداخل وظایف و در نتیجه ناکارآمدی دانشگاه در کشور شده است. مجموع این عوامل باعث شده است تا نظام دانشگاهی معیوب و از رسالت اصلی خود، که همان تولید علم است، دور شود. به گفته استادیار تاریخ دانشگاه یاسوج:

«نهادهای موازی خارج از دولت، بیشتر مشکل‌ساز هستند. گاهی در این زمینه قواعد و آیین‌نامه‌هایی تدوین و اجرا می‌شود که زمینه فساد در دانشگاه را فراهم می‌کند.»

نظام اداری معیوب، موجب ناکارآمدی نیروی انسانی می‌شود. از سوی دیگر، کنترل و نظارت ناکافی به دلیل وجود خلأهای قانونی، به این ناکارآمدی دامن می‌زند. کمیت‌گرایی نیز از سوی دیگر موجب ورود افرادی به دانشگاه‌ها شده است که تخصص لازم را ندارند. استادیار علوم سیاسی دانشگاه شیراز می‌گوید:

«جامعه زمانی دچار فساد اداری می‌شود که الیت‌های واقعی در مناصب قرار نگیرند؛ چون سلامت اداری نیازمند تخصص، علم و مدیریت اجرایی است. به دلایل همین ناکارآمدی‌ها،

«در کشور ما دانشگاه را برای بهره‌برداری خودشون به صورت خاص و مأموریتی می‌خواهند. دانشگاه نقش یک عامل قدرت و زمینه‌ای برای نفوذ نیروهای خودی برای پیاده‌سازی سیاست‌های نظام و مشروعیت‌بخشی و مقبولیت‌بخشی به حاکمیت را دارد».

در نهایت مسئله فساد در دانشگاه، دیگر دغدغه نظام سیاسی نیست؛ زیرا هم برای تولید علم و ثروت نیاز ضروری به دانشگاه ندارند و هم گاهی خود سیاسیون از این فساد دانشگاه، ذی‌نفع‌اند.

- کمیت‌گرایی اسناد بالادستی

یکسری اسناد بالادستی برای دانشگاه‌ها طراحی شده است که بیش از آنکه اهداف کیفی داشته باشند، کمیت‌گرایند. کمیت‌گرایی خود را به دو صورت در اسناد بالادستی نشان می‌دهد: نخست رشد و گسترش دانشگاه‌ها و دانشجویان و دوم رشد کمی تولیدات علمی. نسبت کمیت‌گرایی اسناد بالادستی با مجموعه عواملی که در بالا به آنها اشاره شد، سبب شکل‌گیری فساد دانشگاهی می‌شود. در این اسناد، به‌صراحت از رشد تولیدات علمی، دانشگاه‌ها و دانشجویان نام برده شده است. به گفته استادیار برق دانشگاه یاسوج:

«ما بیشتر آمارگراییم و در گزارشات بالادستی، بیشتر دنبال تراز و بیلان هستیم».

با توجه به اینکه دولت نیاز واقعی به دانشگاه‌ها ندارد و تکنولوژی‌های مورد نیاز خود را از خارج وارد می‌کند، تنها صورت دانشگاه برایش مهم است و اینکه درون دانشگاه چه می‌گذرد و تولیدات علمی چه نسبتی با صنعت و جامعه دارند، چندان اهمیتی برایش ندارد. از سوی دیگر، هم‌زمان با رشد دانشگاه‌ها، افرادی به‌عنوان نیروی انسانی وارد این دانشگاه‌ها می‌شوند که نه از تخصص، از تعهد برخوردارند.

یکی از اصلی‌ترین ایدئولوژی‌ها، ارتقای جایگاه نظام در سطح بین‌المللی است که با افزایش تعداد مقالات اندازه‌گیری می‌شود. از سوی دیگر، همین استادان برای ارتقای شخصی

می‌کند. معمولاً گروه‌های غیررسمی، اهداف فرهنگی را برای خود تعریف و بسیاری از برنامه‌های فرهنگی دانشگاه را برگزار می‌کنند. به گفته دانشیار مکانیک دانشگاه یاسوج:

«امروز نهادهای غیررسمی در دانشگاه، در همه زمینه‌ها از جمله استخدام نیرو و انتصابات کاملاً تعیین‌کننده هستند».

وجود این گروه‌ها، فضای مناسب علمی را مخدوش می‌کند و امکان نقد و تضارب آرا به شدت کم می‌شود، همچنین استادان و دانشجویان نیز امکان بیان آزادانه انتقاد را از دست می‌دهند. این در حالی است که رشد علمی در فضای آرام و در نسبت با آرامش، به دست می‌آید.

بنابراین به‌طور کلی دانشگاه‌های کشور از ابعاد مختلف به نظام سیاسی وابسته‌اند. این وابستگی در مرحله اول به‌وسیله بودجه و دستورالعمل‌های رسمی است و در مرتبه بعدی به‌وسیله نهادهای غیررسمی پوشش داده می‌شود. در این میان دانشگاه از رسالت اصلی خود دور و در نهایت نه یک نهاد، به یک شبه‌نهاد تبدیل می‌شود.

- شبه‌نهاد دانشگاه

شکل مدرن دانشگاه، از اروپای غربی برآمده و مبتنی بر نیازهای آن کشورها به وجود آمده است. بستر اجتماعی و اقتصادی ایران، نیازمند دانشگاه خاص خود است، اما به دلایلی، دانشگاه از بطن این نیازها به وجود نیامده است.

برخی از منتقدان معتقدند که نهادهای مدرن در ایران شکل نگرفته‌اند، بلکه شکل و صورتی از آنها در ایران به وجود آمده است و از آنها با عنوان شبه‌نهاد یاد می‌شود.

وظیفه نهاد دانشگاه، فراهم کردن نوعی از رفتارها، آداب و رسوم و قوانین است که در نهایت علم تولید شود؛ اما چون تنها شکل ظاهری دانشگاه در ایران وجود دارد، این آداب و رسوم و قوانین، کارکرد تولید علم را ندارند.

در چنین سیستمی، به دانشگاه به‌عنوان یک نهاد مستقل و راهبر نگاه نمی‌شود، بلکه یک نهاد مأموریتی یا ایدئولوژیک است. یکی از مشارکت‌کنندگان در همین زمینه معتقد است:

در پی ارتقای مرتبه و تبدیل وضعیت، افزایش حقوق و درآمد اتفاق می‌افتد و باعث آرامش روحی و روانی فرد می‌شود. به تبع افزایش رتبه، امکان تصدی مسئولیت‌های اداری و مدیریتی استاد در درون و بیرون از دانشگاه، بیشتر خواهد شد. همچنین ارتقا، عاملی برای پذیرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی نیز به شمار می‌رود و لازمه جذب دانشجویان تحصیلات تکمیلی، وجود حداقل دو دانشیار در گروه است؛ پس عاملی برای افزایش انگیزه استاد برای ارتقای سریع‌تر است.

نیز باید براساس آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت‌علمی عمل کنند. در این آیین‌نامه، تعداد مقالات یکی از اصلی‌ترین عامل‌های ارتقای مدنظر قرار گرفته است؛ بنابراین این استادان با افزایش تعداد مقالات خود، هم از نظر شخص ارتقا می‌یابند و هم در راستای سیاست‌های نظام سیاسی عمل می‌کنند. آیین‌نامه‌های ارتقای استادان، تأکید عمده‌ای بر انجام پژوهش در یک مدت زمان مشخص دارند و این قضیه باعث می‌شود برخی از استادان، کار دانشجو را به نفع خود مصادره کنند.

جدول ۲- شرایط علی زمینه‌ساز فساد دانشگاهی از دید مصاحبه‌شوندگان

Table 2- Causal conditions underlying academic corruption according to the interviewees

مقوله اصلی	مقوله فرعی	شرایط علی	مفاهیم
دولت نفتی	دولت رانتیر	منابع مستقل از مالیات / استبداد	پاسخگونی نسبت به مردم / نیازنداشتن به مالیات / اقتصاد خصومتی
	اقتصاد نفتی	تزریق درآمدهای نفتی	خام‌فروشی / نیازنداشتن به بخش خصوصی
نظام اداری معیوب (کژمدرن)	اقتصاد تک‌محصولی	شکنندگی اقتصاد	نیود صادرات / واردات گسترده / وابستگی به نوسانات قیمت ارز
	نیود یکپارچگی و انسجام نظام اداری	مشکل سازبودن نهادهای موازی خارج از دولت / فساد در ادارات	نیود نظام اداری مدرن / نظام اداری غیرعلمی / فساد در ادارات / دولت /
نظام اداری معیوب (کژمدرن)	نظام اداری ضعیف و کم‌اقتدار	نظام حقوقی ضعیف	خا‌لهای قانونی / نظارت ناکافی بر سازمان‌ها /
	تفکیک نکردن قوا در عمل	دخالت دیگر قوا در امور دولت / مداخله گروه‌های فشار در کار دولت / ذینفع‌بودن برخی از مسئولان غیردولتی در فساد دانشگاهی /	استقلال‌نداشتن دولت از حاکمیت / دولت‌ها بخشی از حاکمیت /
نیود استقلال نهادی	نبود شایسته‌گزینی در جذب و انتصاب نیروی انسانی	انتصاب نیروهای کم‌تخصص در دانشگاه / انتصاب نیروهای خودی / توجه به تعهد به جای تخصص	پارتنری بازی / جذب نیرو با فشار خارجی / تحمیل نیروهای کم‌تخصص در دانشگاه /
	غلبه نهاد سیاست بر دیگر نهادها	تعیین‌کننده‌بودن نهاد سیاست در ایران / دخالت سیاسیون در همه‌چیز / حضور نهادهای غیررسمی در دانشگاه / استقلال‌نداشتن دانشگاه از دولت / وابستگی بودجه‌ای دانشگاه /	وابستگی مدیریتی / دانشگاه مجری سیاست‌های دولتی / بیهوده‌بودن انتظار استقلال عمل دانشگاه / عزل و نصب‌های سیاسی در دانشگاه /
شبه‌نهاد دانشگاه	صوری‌گرایی	حفظ شکل ظاهری دانشگاه در ایران / دانشگاه تزئینی / دانشگاه ایرانی در حد یک ویتترین / قبول‌نشدن دانشگاه به‌عنوان یک نهاد مدرن / دیدن دانشگاه در مقابل حوزه / مهم‌نبودن دانشگاه /	دانشگاه درختی کرم‌زده / بازتولید توسعه‌نیافتگی / بازتولید فساد / تولید علم بلااستفاده / همخوانی‌نداشتن دانشگاه با نیازهای جامعه و صنعت / مفیدنبودن علم دانشگاهی /
	کژکارکردی دانشگاه	توجه به بیلان و تراز / گزارش‌های آماری / چشم‌انداز کمیت‌گرا / آمارگرایی نقشه جامعه علمی کشور / کمیت‌گرایی قانون ارتقای اعضای هیئت‌علمی /	رشد یک‌مرتبه تعداد دانشگاه‌ها در ایران / رشد قارچی دانشگاه‌های شهریه‌ای / احداث دانشگاه براساس
کمیت‌گرایی اسناد بالادستی	رشد کمی دانشگاه‌ها	رشد دانشگاه‌های سیاسی / احداث دانشگاه برای رضایت مردمی و کسب آرا / رشد دانشگاه‌های کیفیت / احداث دانشگاه بدون توجه به نیازهای منطقه‌ای /	حرص و ولع چاپ مقاله / مقاله، معیار نخبگی / مقاله، معیار ارزشیابی / افزایش چاپ مقاله برای گف و لاف بین‌المللی / کسب رتبه‌های برتر در سطح منطقه و جهانی / چاپ کتاب‌های بی‌کیفیت / ترجمه‌های
	رشد کمی علم (مقاله، کتاب و ...)	رشد کمی علم (مقاله، کتاب و ...)	آیکی /

شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌ای، وضعیتی است که شرایط علی را تخفیف یا به‌نحوی تغییر می‌دهد (Strauss and Corbin, 1967). بررسی شرایط زمینه‌ای، ناظر بر این پرسش است که تأثیر موجبات علی و زمینه‌ای خاص، با چه عوامل عمومی محیطی تعدیل می‌شود؟ (فراستخواه، ۱۳۹۸: ۱۰۰).

- ناکارآمدی نیروی انسانی

ناکارآمدی نیروی انسانی، یکی از مقولات در این پژوهش است که سه زیرمجموعه دارد: رانت و تبعیض در فرایند جذب و استخدام، ضعف اخلاق کاری و سازمانی و نبود شایسته‌گزینی. برخی از نیروها که پس از ورود به دانشگاه، جذب و استخدام می‌شوند، از همان بدو ورود به‌صورت رانتی وارد می‌شوند. دانشگاه یکی از دستگاه‌ها و سازمان‌هایی است که از این وضعیت مستثنا نیست. یک دانشجوی دکتری دانشگاه یاسوج درباره جذب و استخدام فله‌ای در دانشگاه‌ها به این موضوع اشاره کرد:

« این استخدام‌ها تنها در کارکنان وجود ندارد، بلکه این آفت در جذب هیئت‌علمی نیز وجود دارد. راننده همسر یکی از اساتید دانشگاه، براساس زد و بندهایی که داشت، بعداً بورسیه و به‌عنوان هیئت‌علمی جذب دانشگاه شد. اوج این جذب‌ها نیز به دولت محمود احمدی‌نژاد برمی‌گردد که به‌طور فله‌ای بسیاری از اساتید در دانشگاه‌ها جذب شدند؛ اما نکته جالب توجه این است که بعد از استخدام افراد رانتی، آنها مسیر مدیریت را بسیار راحت‌تر از سایرین سپری می‌کنند.»

علاوه بر اینکه در فرایند جذب و استخدام و انتصابات، شایسته‌سالاری چندانی دیده نمی‌شود، در فرایند کار نیز مسائلی وجود دارد، یکی از مهم‌ترین مسائل، ضعف اخلاق کاری و سازمانی است. براساس گفته‌های مشارکت‌کنندگان، بسیاری از کارکنان دانشگاه، این اصول اخلاقی را رعایت نمی‌کنند. سهل‌انگاری در هنگام روبه‌رو شدن با مسائل، بی‌نظمی در ورود و خروج به محل کار، کار خود را به دوش دیگری انداختن، پاس‌کاری دانشجویان و راهنمایی نکردن درست آنها، از جمله

آگاهی نسبت به فساد

اگر آگاهی از فساد را یک طیف در نظر بگیریم، در یک سر آن آگاهی کامل نسبت به روش‌ها، شیوه و چگونگی فساد قرار دارد و در سر دیگر آن، آگاهی نداشتن نسبت به فساد. آن دسته از افرادی که از شیوه‌های فساد و به‌ویژه فساد پژوهشی آگاهی ندارند، غیر عامدانه دست به فساد می‌زنند. این وضعیت بیش از همه برای دانشجویان رخ می‌دهد. معمولاً دانشجویان هنگام نوشتن مقاله، در مواردی همچون کپی‌برداری بدون ارجاع، ارجاع ناقص، استفاده از ایده یک مقاله با زبانی دیگر و بدون ارجاع دیگر اشتباهات، مرتکب فساد می‌شوند. از گفته‌های مشارکت‌کنندگان، این‌گونه برمی‌آید که آنها ضعف‌های اساسی در روش‌های تحقیق، دارند. دانشجوی دکتری حقوق می‌گوید:

«در دوره ارشد واقعاً نمی‌دانستم چند پارگراف را از یک جا برداری، یعنی سرقت علمی». او ادامه می‌دهد: «برای این بارها استادها بهم گفتن تو سرقت علمی کردی و بعد فهمیدم که هر مطلبی که بیاورم، باید رفرنس آن را هم بنویسم.»

البته گاهی اوقات این دانشجویان خودشان مرتکب فساد نمی‌شوند، بلکه آن را به شخص دیگری واگذار می‌کنند و درواقع برون‌سپاری می‌کنند.

از سوی دیگر، افرادی که نسبت به شیوه‌های چگونگی فساد آگاهی دارند نیز، به شیوه‌های مختلفی دست به فساد می‌زنند؛ زیرا دقیقاً اطلاع دارند که چگونه باید داده‌سازی کرد، پیک داده‌ها را گرفت و بدون زحمت خاص و بدون آنکه مخاطب متوجه سرقت علمی شود، از نوشته‌های دیگران

مواردی است که افراد در این پژوهش به آنها اشاره کرده‌اند.

- کنترل و نظارت ناکافی

به گفته مشارکت‌کنندگان، نبود نظارت بر فرایند ارتقا وجود دارد و همین عامل باعث شده است برخی تصمیم‌گیری‌ها درباره ارتقا یا ارتقانیافتن استادان، سلیقه‌ای اتخاذ شوند. همچنین ترکیب هیئت نظارت بر ارتقای استادان نیز با نظارت کافی همراه نیست.

عملکرد استادان دانشگاه نیز به‌طور کلی و در همه ابعاد نظارت نمی‌شود. همین عامل باعث انجام فساد استادان در حوزه‌های مختلف آموزشی، پژوهشی و اخلاقی شده است. در حوزه آموزشی، استادان تخلفات متعددی را انجام می‌دهند؛ از تأخیر در ورود و تعجیل در خروج از کلاس درس تا تدریس منابع قدیمی، همگی مصداق تخلفات آموزشی محسوب می‌شوند. زد و بند در طرح‌های پژوهشی، مقالات بی‌کیفیت و انواع مصادیق فساد در حوزه پژوهش و رفتار تبعیض‌آمیز استادان در برخورد با دانشجویان، همگی ناشی از نبود نظارت و کنترلی

است که باید بر رفتار استادان و عملکرد آنها وجود داشته باشد. علاوه بر استادان، این نظارت بر عملکرد کارکنان و مدیران دانشگاهی نیز چندان وجود ندارد. نارضایتی‌هایی که نسبت به عملکرد کارکنان وجود دارد، یکی از مصادیق ناکارآمدی کارکنان به دلیل نبود نظارت بر کار آنهاست؛ چون چنین نظارتی وجود دارد، بسیاری از کارشناسان گروه‌های علمی به درستی به وظایف خود عمل نمی‌کنند. یکی از دانشجویان گفت:

«کارشناس گروه ما حتی کارهایی که وظیفه‌اش هست را هم برای ما انجام نمی‌دهد و هر بار با یک بهانه از اتاق خود خارج می‌شود. اگر نظارتی بود که این‌قدر جیم نمی‌زد».

مدیران و معاونان نیز به دلیل نبود نظارت، بارها از وظیفه کاری خود شانه خالی می‌کنند. یکی دیگر از دانشجویان گفت:

«انگار کسی اینها رو کنترل نمی‌کنه، یک ماه برای فارغ‌التحصیلیم دویدم. هر روزی یکی ازشون نبود. برای امضاها بخش آموزشی دو روز رفتم، اما نبود، معاون پژوهشی هم که تا یک هفته در اتاقش نبود».

جدول ۳- شرایط مداخله‌گر در بروز فساد دانشگاهی از دید مصاحبه‌شوندگان

Table 3- Intervening conditions in the occurrence of academic corruption according to the interviewees

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
نبود تسلط بر روش تحقیق / اطلاع‌نداشتن از روش‌های درست ارجاع‌دهی / تجربه کم در مقاله‌نویسی / ضعف نوشتاری	آگاهی نداشتن	آگاهی از فساد
اطلاع از فوت و فن تقلب در مقالات / آشنایی با راه‌های دررو از نظارت داوران / آشنایی کامل با روش تحقیق / تسلط بر فنون مقاله‌نویسی ناسالم	آگاهی	
خویشاوندسالاری / نبود شایسته‌گزینی / تأثیر رابطه در جذب و استخدام / انتصابات سلیقه‌ای / توجه به تعهد به جای تخصص / سیاسی‌بودن گزینش‌ها	جذب و استخدام	ناکارآمدی نیروی
نامشخص‌بودن تعریف اخلاق اداری / رعایت‌نکردن اخلاق سازمانی / نبود تعهد کاری / مسئولیت‌ناپذیری / از زیر کار در رفتن / اهمال‌کاری	ضعف اخلاق کاری و سازمانی	انسانی
تدریس منابع قدیمی / نبود طرح درس / تدریس تیتروار / از وقت کلاس زدن / کلاس‌داری ضعیف / حاشیه‌پردازی / پرکردن وقت کلاس با سمینار / همخوانی‌نکردن منابع تدریس با سرفصل‌ها / تصحیح‌نکردن اوراق	منابع و شیوه تدریس استاد (عملکرد کلی استاد)	نظارت ناکافی
نبود کنترل در ورود و خروج کارکنان و استادان / غیبت استادان / تفسیر دلخواهی آئین‌نامه ارتقا / سیاسی‌عقیدتی و رابطه‌ای بودن ارتقای استادان / نبود حضور و غیاب	نظارت‌نکردن بر اجرای قانون	

شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای، موقعیت‌های خاص و ویژه‌ای است که بر راهبردها و تعاملات اثر می‌گذارد و در یک زمان و مکان خاص جمع می‌آید تا مجموعه‌ی اوضاع و احوال یا مسائلی را به وجود آورد که اشخاص با عمل/تعامل‌های خود به آنها پاسخ می‌دهند (Strauss and Corbin, 1967: 154). در این پژوهش، نوع دانشگاه، دپارتمان، سابقه‌ی کاری و الزامات موقعیتی از جمله شرایط زمینه‌ای در پدیده‌ی فساد دانشگاهی‌اند.

الزامات موقعیتی (تحصیلی-شغلی)

یکی از عوامل سطح خرد فساد، الزامات موقعیتی است که به دو بخش الزامات تحصیلی (کمبود زمان و رزومه‌سازی) و الزامات شغلی (فشار ساختاری و آموزشی) تقسیم می‌شود. منظور از الزامات، اجبارهایی است که از جانب شغل و موقعیت تحصیلی بر کنشگران دانشگاهی تحمیل و به‌صورت غیرمستقیم، زمینه‌ی فساد دانشگاهی را فراهم می‌کنند. وزارت علوم بر استادان برای ارتقا فشار می‌آورد. به گفته‌ی استادیار علوم تربیتی دانشگاه شیراز:

«اساتید به علت عدم تأمین مالی مجبور به اخذ رتبه‌های بالاتر برای کسب حقوق بیشتر هستند و لذا باید مقاله، کتاب و طرح‌های بیشتری را انجام دهند».

از طرف دیگر، همین مشارکت‌کننده می‌گوید:

«اساتید برای مقاله‌نویستن و چاپ آن به دانشجویان فشار می‌آورند».

درواقع استادان و دانشجویان تحت فشارهایی که از بیرون به آنها وارد می‌شود، دست به فساد می‌زنند. استادان در پی ارتقا و دانشجویان به دنبال فارغ‌التحصیلی‌اند و هر دوی آنها برای رزومه‌سازی تلاش می‌کنند.

کمبود زمان نیز یکی از الزامات تحصیلی است که استادان را از مطالعه بازمی‌دارد. روشن است استادانی که فرصت چندانی برای مطالعه نداشته باشند، ممکن است دست به فساد بزنند. یکی از مصادیق آن برای دانشجویان، کمبود سنوات

تحصیلی و فرصت برای دفاع از رساله است؛ از این رو ممکن است دانشجویان برای جلوگیری از اخراج، دست به تخلف بزنند و کارهای پژوهشی خود را برون‌سپاری کنند و یا دست به جعل داده بزنند. کمبود زمان نیز از عوامل فساد دانشگاهی است که برای استادان و دانشجویان مصداق دارد.

استادان تحت فشارهای دیگری نیز قرار دارند: از یک سو ساعات تدریس و تعداد دانشجویان آنها زیاد است و وقت چندانی برای توجه به همه‌ی دانشجویان و انجام کارهای پژوهشی اصیل ندارند و از سوی دیگر، تعداد زیاد پایان‌نامه‌ها برای راهنمایی و مشاوره نیز، زمان لازم را برای انجام کار پژوهشی از آنها می‌گیرد؛ بنابراین این الزامات موقعیتی و تحصیلی، دانشجویان و استادان را به سمتی سوق می‌دهد که ممکن است دست به تخلف بزنند. البته این الزامات به‌نوعی بستر و زمینه‌ی فساد را فراهم می‌کنند.

براساس گفته‌های مشارکت‌کنندگان، علاوه بر الزامات موقعیتی، عوامل زمینه‌ای دیگری نیز در شکل‌گیری فساد دانشگاهی مؤثرند؛ برای مثال نوع دانشگاه یکی از این عوامل است. در دانشگاه‌های شهریه‌ای، بستر و زمینه برای فساد دانشگاهی بیشتر است؛ زیرا جذب و حفظ دانشجو به‌مثابه مشتری در دانشگاه، آن هم به هر قیمتی، باعث افزایش درآمد دانشگاه می‌شود، اما در دانشگاه‌های غیر شهریه‌ای، وضعیت متفاوت است. از سوی دیگر در برخی از گروه‌های تحصیلی که چاپ مقاله در میان آنها به زحمت و زمان کمتری نیاز دارد، فساد دانشگاهی‌شان بیشتر است، در رشته‌هایی که با آمار سروکار دارند، فساد بیشتر و در رشته‌های نظری کمتر است. سابقه‌ی کار نیز هرچه بالاتر رود، امکان فساد را کاهش می‌دهد، اما همیشه این‌طور نیست، گاهی اوقات، سابقه‌ی کار با افزایش فساد همراه است. افرادی که سابقه‌ی کار کمتری دارند، برای ارتقا دست به فساد می‌زنند و از سوی دیگر، گاهی اوقات افراد با سابقه چون احساس می‌کنند جای پای محکمی در دانشگاه دارند، باز هم با اهمال‌کاری دست به فساد می‌زنند.

جدول ۴- عوامل زمینه‌ای ایجاد فساد دانشگاهی از دید مصاحبه‌شوندگان

Table 4- Background factors of academic corruption according to interviewees

شرایط زمینه‌ای		مفاهیم
مقوله اصلی	مقوله فرعی	
الزامات موقعیتی	فشار ساختاری	فشار وزارت بر استاد برای ارتقا / فشار استاد بر دانشجو برای مقاله‌نویسی / مقاله شرط ارتقای استاد / ارتقای شرط افزایش حقوق استاد / تبدیل وضعیت استادان
	فشار آموزشی	تعداد زیاد دانشجو / تعداد زیاد واحدهای تدریس / تعداد زیاد راهنمایی و مشاوره / پایان‌نامه /
الزامات تحصیلی	کمبود زمان	کمبود سنوات / زودتر فارغ‌التحصیل شدن / پاس کردن درس / دفاع از پایان‌نامه / گذراندن آزمون جامع
	رزومه‌سازی	شرط مقاله برای ادامه تحصیل / افزایش شانس اشتغال / مقاله معیار نخبگی / کسب منزلت اجتماعی

راهبردهای کنشگران

که هدفش انجام تحصیل و علم‌آموزی است، یک کیسه پول در نظر می‌گیرند؛ زیرا انتشار مقاله از سوی دانشجو، مزایای مادی بسیاری برای استاد دارد. در دنیای دانشگاهی ایران، ارتباط بین دانشجو و استاد دیگر همچون گذشته و رابطه استاد-شاگردی نیست، بلکه دهنده-گیرنده و یا تولیدکننده-مصرف‌کننده است. در این نظام دانشگاهی، آن دانشجویی بیشتر مدنظر قرار می‌گیرد که برای برآورده کردن امیال استاد یعنی همان مقاله‌نویسی توانا تر است. در واقع دانشجو از نقش دانشجویی خارج و به ماشین مقاله‌نویسی برای استاد تبدیل می‌شود.

اما بیگاری کشیدن از دانشجو، تنها به انجام کارهای پژوهشی محدود نمی‌شود که در حیطه دانشگاه قرار دارد. گاهی اوقات استادان، دانشجویان را به انجام کارهایی همچون تحمیل موضوع پایان‌نامه، کارهای آزمایشی و همچنین کارهای شخصی خود مجبور می‌کنند. براساس تجارب زیسته برخی از مشارکت‌کنندگان که عمدتاً در رشته‌های علوم پایه تحصیل می‌کنند، استادان برخی از کارهای شخصی خود را به دانشجویانی محول می‌کنند که با آنها پایان‌نامه می‌گذرانند. البته این وضعیت در بین دانشجویان رشته‌های ادبیات و علوم انسانی بسیار کمتر مشاهده می‌شود.

از سوی دیگر، گاهی استادان دست به گروکشی نیز می‌زنند، به طوری که برخی از استادان ثبت نمره درسی را

راهبردها در مدل پارادایمی استراوس و کربین (1967)، نشان می‌دهد کنشگران بر اثر موجبات علی، چه راهبردهای رفتاری و تاکتیک‌هایی انجام می‌دهند، به چه اعمال و شیوه‌هایی مبادرت می‌کنند و چه تدابیری را به اقتضای زمینه‌ها و شرایط موجود در پیش می‌گیرند (فراسخو، 1398: 100). همچنین در برابر فساد و بستری که برای آن وجود دارد، کنشگران به استراتژی‌های مختلفی دست می‌زنند که در ادامه به تفصیل به آنها اشاره می‌شود.

- استثمار دانشجو

براساس آنچه مشارکت‌کنندگان گفته‌اند، استادان به انحصار مختلف از دانشجویان تحصیلات تکمیلی سوءاستفاده می‌کنند. یکی از روش‌های سوءاستفاده و بیگاری، تبدیل دانشجو به ماشین مقاله‌نویسی است، مانند نوشتن نام استاد در مقاله بدون مشارکت، زیاده‌خواهی استاد در چاپ مقاله، اجبار به چاپ مقاله خارج از سرفصل درسی و تبدیل پایان‌نامه و رساله به کتاب از مصادیق آن است. دانشجوی دکتری معماری دانشگاه شیراز می‌گوید:

«مقاله پایان‌نامم رو هم که نوشتم، استاد حتی مقاله رو

هم نخونده بود، ولی اسمش اومد. استاد مشاورم اصلاً

نمی‌دونست عنوان مقاله چی هست، ولی اسمش بود».

برخی از استادان، دانشجویان را نه یک کلیت تام و تمام

باج نمره‌ای، باج مقاله‌ای و آموزشی که در دایره دانشگاه قرار می‌گیرند، باج هدف و باج جنسی، نقدی و هدیه‌ای نیز جز باج ابزاری‌اند.

منظور از باج نمره‌ای به دانشجو، این است که استاد به دانشجویان نمره بالاتر از حق آنها را می‌دهد. منظور استاد نیز دریافت یک باج از سوی دانشجو است. زمانی که استاد نمره بیشتری به دانشجو می‌دهد، از دانشجو انتظار دارد که او هم در مواردی همچون ارزشیابی استادان به او نمره بالا بدهد. البته این روابط در یک بستر خاص اتفاق می‌افتد. دانشگاه‌های شهری‌ای، اهمیت بسیار خاصی برای ماندن دانشجو و پذیرش بیشتر دانشجویان قائل‌اند؛ از این رو، استاد نیز در چنین بستری برای ماندن دانشجو، مجبور است به صورت مستقیم و غیرمستقیم به دانشجو باج دهد.

یکی از انواع باج در این بستر، باج مقاله‌ای است، گاهی اوقات دانشجو برای فارغ‌التحصیلی زودتر و یا کسب معدل بالاتر، به استاد باج مقاله‌ای می‌دهد؛ اما این باج مقاله‌ای از طرف استاد نیز اتفاق می‌افتد.

نکته جالب اینجاست که باج جنسی نیز در دانشگاه رواج دارد. بیشتر اوقات این نوع باج از سوی دانشجویان دختر خطاب به استادان مرد اتفاق می‌افتد. در این وضعیت، دانشجویان دختر با خودنمایی و عشوه‌گری جنسی، نظر استاد را به خود جلب می‌کنند و در مقابل، استاد نمره بیشتری به آنها می‌دهد یا نسبت به آنها آسان‌گیر می‌شود.

یکی از انواع بسیار جالب باج، باج نقدی است که در قالب رشوه نقدی انجام می‌شود. دانشجوی زراعت دانشگاه یاسوج می‌گوید:

«برخی‌ها مسئول‌اند، اما مدرک ندارند، سعی می‌کنند به هر طریق مثلاً رشوه‌دادن و اعمال نفوذ و هدیه‌دادن و ... مدرک بگیرند و سریع هم مدرکشون اعمال میشه».

براساس آنچه مشارکت‌کنندگان می‌گویند، این نوع باج بیشتر در دانشگاه‌های شهری‌ای اتفاق می‌افتد. دانشجوی باج‌دهنده نیز معمولاً از جایگاه اجتماعی خاصی برخوردار است. البته گاهی اوقات این دانشجویان نه تنها به صورت نقدی، نفوذ را به عنوان یک پدیده به استاد هدیه می‌دهند، به این صورت که یکی از

منوط به سببیت یا پذیرش مقاله می‌کنند. برخی از آنها در مواقع آزمون جامع و دفاع از رساله، دانشجویان را به سبب تسویه حساب و گاهی هم لجبازی، قربانی می‌کنند.

- سکوت عامدانه

سکوت عامدانه در حوزه فساد دانشگاهی، یکی از استراتژی‌هایی است که دانشجو و استاد در مقابل فساد یکدیگر از آن استفاده می‌کنند. گاهی اوقات دانشجو در انجام کار پژوهشی، دست به فساد می‌زند، استاد نیز از فساد ارتكابی دانشجو مطلع است، ولی در مقابل آن سکوت می‌کند. این یکی از مصادیق فساد عامدانه است. سکوت استاد در این موقعیت، سرشار از معناست و از سوی دیگر این پیام را به دانشجو منتقل می‌کند که تو می‌توانی به تخلف ادامه دهی. دانشجو نیز در مقابل این پیام، کارش را ادامه می‌دهد.

اما تنها سکوت عامدانه مربوط به استاد نیست، بلکه گاهی اوقات دانشجویان نیز در مقابل فساد استاد سکوت می‌کنند. به طور کلی سکوت گاهی اوقات دوسویه است؛ یعنی استاد و دانشجو از تخلفات یکدیگر مطلع‌اند، اما آن را طرح نمی‌کنند و به زبان نمی‌آورند. دانشجوی شیمی دکتری دانشگاه یاسوج درباره تجربه زیسته خود از این سکوت عامدانه دوسویه گفت:

«در دوره دانشجویی با وجود اینکه استاد فهمیده بود من در داده‌ها دست بردم، ولی به روم نیاورد. البته من هم اطلاع دارم که در یکی از مقالاتش که اتفاقاً ISI چاپ شده بود، از داده‌های جعلی استفاده کرده بود».

- باج دهی دوسویه

در یک فرایند دو طرفه، دانشجو و استاد به یکدیگر باج می‌دهند، باج نیز نه به سبب یک عمل اخلاقی و قانونی، به سبب نوعی تخلف است. در واقع، هر دو طرف به یکدیگر باج می‌دهند تا به نوعی مرتکب تخلف شوند. براساس گفته‌های مشارکت‌کنندگان، دو نوع باج هدف و ابزاری در دانشگاه وجود دارد. منظور از باج هدف، آن نوع باج‌هایی‌اند که جزء اهداف دانشگاهی‌اند و خود نیز هدف باج‌دادن‌اند؛ اما باج ابزاری، نوعی ابزار برای رسیدن به اهداف دانشگاهی است.

- همکاری به‌عنوان یک راهبرد

نوعی از همکاری که به آن همکاری ضربدری می‌گویند، در بین دانشجویان و استادان شایع است. برخی از استادان در چاپ مقاله، بدون مشارکت با یکدیگر همکاری ضربدری می‌کنند. فرض کنید استادی، مقاله‌ای را نوشته است، اما نام استاد دیگری را نیز به‌عنوان همکار به مقاله اضافه می‌کند، در حالی که آن استاد هیچ نوع همکاری در انجام آن پژوهش نداشته است. از سوی دیگر، این استاد نیز در مقاله خود نام آن استاد را می‌نویسد؛ در نتیجه هریک از استادان، امتیاز دو مقاله را کسب می‌کنند. استادیار مدیریت دانشگاه شیراز گفته است:

«بین برخی اساتید و دانشجویان همکاری متقابل در چاپ مقاله و طرح‌های پژوهشی وجود دارد؛ یعنی به‌صورت ضربدری نام همدیگر را در کارهای پژوهشی همدیگر می‌نویسند».

این نوع همکاری به همین صورت در بین دانشجویان نیز وجود دارد؛ اما در بین مشارکت‌کنندگان، هیچ‌کدام به همکاری ضربدری استاد و دانشجو اشاره نکردند. در واقع این نوع همکاری شکلی عمودی دارد و بین افراد در یک رده از قدرت انجام می‌شود. با توجه به اینکه دانشجو و استاد قدرت مساوی ندارند، امکان شکل‌گیری همکاری ضربدری نیز در آنها بسیار اندک است.

همکاری فقط به‌صورت ضربدری نیست، بلکه گاهی اوقات گروهی از افراد دور هم جمع می‌شوند و یک شبکه تشکیل می‌دهند. شبکه به وجود آمده، در یک بستر بازاری فعالیت می‌کند و منافع مادی نیز، حول آنها شکل می‌گیرد.

البته گاهی این همکاری با مجلات نیز شکل می‌گیرد. برخی از استادان که به‌عنوان داور، نویسنده، هیئت تحریریه و ... با مجلات همکاری می‌کنند، در داوری مقالات دوستان خود، آسان‌گیری بیشتری به خرج می‌دهند. از سوی دیگر، این استادان نیز در پاسخ، یا نام آنها را در مقاله درج می‌کنند یا اگر خود با مجله‌ای همکاری کنند، مقالات دوستان خود را راحت‌تر منتشر می‌کنند.

مشکلات اداری و سازمانی استاد را رفع می‌کنند. در مقابل نیز، استاد تن به خواسته‌های دانشجو می‌دهد.

- نویسندگان شیخ (برون‌سپاری)

برخی از استادان با اهداف مختلف از جمله ارتقا، کارهای پژوهشی خود را به بیرون می‌سپارند. جالب اینجاست که نویسندگان طرح‌های پژوهشی بیشتر از دانشجویان مستعدی‌اند که توانایی مقاله‌نویسی و انجام کارهای پژوهشی را دارند، اما شغل ثابتی پیدا نکرده‌اند. منظور از نویسندگان شیخ این است که در محصول نهایی پژوهش، اسمی از آنها نمی‌آید. دانشجوی حقوق دانشگاه شیراز می‌گوید:

«دانشجو‌هایی که بیکارن، به مقاله‌نویسی به‌عنوان یک شغل نگاه می‌کنن و با نوشتن مقاله برای این و اون، پول میگیرن و زندگی‌شونو می‌گذرونن».

اما گاهی اوقات نیز خود استاد در نقش نویسنده شیخ ظاهر می‌شود. در برخی از دانشگاه‌های شهریه‌ای، استادان در مقابل دریافت وجه، کارهای پژوهشی را برای دانشجویان انجام می‌دهند. یکی از استادان دانشگاه شیراز می‌گوید:

«حتی گاهی اوقات یک استاد، برای دانشجویی که با او پایان‌نامه گرفته است، پایان‌نامه‌اش را می‌نویسد. در این وضعیت یا از دانشجو وجه دریافت می‌کند و یا خدمات جنسی و اجتماعی دیگری مدنظر اوست».

البته گاهی این خدمات را همان لحظه دریافت می‌کند و گاهی نیز به امید آینده، چنین خدماتی به دانشجویان می‌دهد. در برخی از مواقع نیز استاد خود به یک واسطه و دلال تبدیل می‌شود و کار دانشجو را به اشخاص دیگری می‌سپارد. به‌طور کلی برون‌سپاری به دو بخش خریدار و فروشنده تقسیم می‌شود: در بخش خریدار، استادان و دانشجویان کتاب، مقاله، داده، پایان‌نامه و ... را از دیگران می‌خرند و در بخش فروشنده نیز برخی از استادان و عمدتاً دانشجویان، برای دیگران مقاله و پایان‌نامه می‌نویسند. البته گاهی استادانی که بیشتر در دانشگاه‌های شهریه‌ای کار می‌کنند، نقش دلالی بین خریدار و فروشنده دارند.

جدول ۵- استراتژی‌های کنشگران در برخورد با فساد دانشگاهی

Table 5- Activists' strategies in dealing with academic corruption

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
		نوشتن نامه استاد در مقاله بدون مشارکت / نبود راهنمایی استاد در مقاله و پژوهش / نام استاد در صدر نویسندگان مقاله، بدون همکاری مؤثر / زیاده‌خواهی استاد در چاپ مقاله / اجبار به چاپ مقاله خارج از سرفصل درسی و تبدیل پایان‌نامه و رساله به کتاب / نوشتن کتاب برای یک درس
استثمار دانشجو	دانشجو، کیسه پول	اخذ طرح پژوهشی به وسیله استاد و انجام آن توسط دانشجو / ارتقا و تبدیل وضعیت استاد / اختصاص هزینه ناچیز به دانشجو در مقابل انجام طرح پژوهشی / دلالتی استاد / تقسیم ترجمه بین دانشجویان / انجام کارهای شخصی استاد / تحمیل موضوع پایان‌نامه / تحمیل موضوع مقاله / تحمیل کارهای آزمایشگاهی / تدریس به جای استاد /
	اجبار دانشجو	منوط کردن ثبت نمره به سابمیت یا پذیرش مقاله / تسویه حساب و لجبازی استادان با یکدیگر / قربانی کردن دانشجو / سرگردن بگیری در آزمون جامع و دفاع از رساله
سکوت عامدانه	استاد در مقابل دانشجو (بازی دو سر برد)	سکوت در برابر داده‌های جعلی / نادیده گرفتن تخلفات دانشجو در نوشتن مقاله / بی‌توجهی استاد به ارسال مقاله از طرف دانشجو به چند مجله / سکوت استاد در مقابل تغییر نتایج / نادیده گرفتن دانشجو در تغییر پیک داده‌ها / نادیده گرفتن تقلب دانشجوی خود / نادیده گرفتن تخلفات استاد / نادیده گرفتن اهمال‌کاری استاد به سبب ترس از جایگاه استاد / سکوت در مقابل اجبار استاد و استثمار دانشجو / سکوت مقابل بی‌سوادی استاد
	باج هدف (آکادمیک)	نمره دادن استاد به دانشجو برای ارزشیابی پایان‌ترم به وسیله دانشجو / نمره به دانشجو برای جلب رضایت / نمره بیشتر برای مشتری‌مداری در دانشگاه شهریه‌ای / نمره برای حفظ کرسی استادی در دانشگاه شهریه‌ای / نوشتن مقاله و کسب نمره خوب دانشجو / مقاله‌نوشتن برای فارغ‌التحصیلی / نوشتن مقاله برای دانشجو به جهت تمتع جنسی
باج دهی دوسویه	باج هدف (غیرآکادمیک)	دریافت رشوه / دریافت خدمات خاص / اعمال نفوذ / دریافت هدیه / عشوه و خودنمایی دانشجو / نوشتن مقاله برای دانشجو برای تمتع جنسی / پیشنهاد جنسی دانشجو به استاد / درخواست‌های خارج از عرف
	خریدار	خرید کتاب / تهیه مقاله از بیرون / تهیه داده / ارجاع پایان‌نامه به بیرون / سپردن کار پژوهشی (مقاله و ...) به دیگران
نویسنده شبح (برون‌سپاری)	فروشنده	نوشتن مقاله به وسیله دانشجو برای دیگران / نوشتن مقاله به وسیله استاد برای دانشجو / دلالتی استاد ین خریدار و فروشنده
	ضربدری	همکاری استاد با استاد در چاپ مقاله / دانشجو با دانشجو / نوشتن نام همدیگر در مقالات / نوشتن نام همدیگر در طرح‌های پژوهشی / نوشتن نام همدیگر در کتاب / نوشتن نام همدیگر در ترجمه‌ها
همکاری	تیمی	تشکیل شبکه برای اخذ طرح‌های پژوهشی / ایجاد شرکت پژوهشی برای فروش پایان‌نامه، کتاب و مقاله / همکاری برای کسب درآمد بیشتر
	زد و بند با مجلات	پارتی بازی در فرایند داوری / سفارش برای چاپ زودتر از موعد مقاله / نادیده‌گرفتن اشکالات تخصصی مقاله / معرفی دوستان به عنوان داور

پيامدها

اتفاقی پیش آمده است و یا پیش می‌آید. به بیان دیگر، مجموع موجبات علی و راهبردهای اتخاذشده به چه آثار و نتایجی منتهی می‌شود (فراستخواه، ۱۳۹۸: ۱۰۰).

آخرین اصطلاح پارادایمی در مدل استراوس و کربین (1967)، پیامد است. پیامدها یا تبعات به ما می‌گویند که در نتیجه اعمال و تعامل‌هایی که افراد و گروه‌ها در چنان شرایطی انجام داده و یا نتوانسته‌اند در پاسخ به موقعیت خاص انجام دهند، چه

- کالایی شدن علم

دیگر خود نیز براساس آیین‌نامه‌ها و اسناد بالادستی استثمار می‌شوند. در واقع روزبه‌روز دایره قشر پرولتاریای دانشگاهی در حال گسترش است. این یکی از مهم‌ترین پیامدهای نظام دانشگاهی ایران امروز است.»

- الیناسیون (بیگانگی) دانشگاهی

کنشگران دانشگاهی در پنج بعد دچار بیگانگی می‌شوند. نخستین بعد آن، بیگانگی از کار علمی است. استادیار گیاه‌پزشکی دانشگاه یاسوج معتقد است:

«در چنین سیستمی اساتید و دانشجویان، تبدیل به یک ماشین مقاله‌نویسی شده‌اند و از روند کار لذتی نمی‌برند؛ گویی قرار است همچون یک ماشین محصولی تولید کنند.»

استادان با استفاده از این محصول ارتقا می‌گیرند و دانشجویان نیز ممکن است وجهی دریافت و یا رضایت استاد را کسب کنند. میزان بیگانگی استادان در این حوزه، کمتر از دانشجویان دستمزدبگیر است؛ زیرا استادان حداقل نامی از خود در محصول نهایی می‌بینند، اما دانشجویان نه تنها نامی از آنها بر محصول درج نمی‌شود، حتی نمی‌توانند بگویند که آنها چنین کاری را انجام داده‌اند؛ بنابراین علاوه بر فرایند کار، از محصول نهایی کار هم بیگانه خواهند شد.

در این وضعیت، در حالی که دانشگاه مکانی برای تولید علم است، به مکانی برای تولید مقاله تبدیل می‌شود. در حالی که قرار بود دانشگاه در نهایت به رفاه بیشتر برای جامعه منجر شود، تنها شکلی صوری و فرمال از آن در کشور رشد می‌کند که باعث انفصال بین کنشگران دانشگاهی و محیط دانشگاه شده است. این کنشگران گاهی اوقات از ورود به دانشگاه و ماندن در آن پشیمان می‌شوند؛ زیرا احساس می‌کنند دانشگاه، هدف‌های اصلی‌شان را برآورده نمی‌کند.

این کنشگران در مرحله بعد، از جامعه نیز بیگانه می‌شوند؛ زیرا دانشگاه در فراهم کردن رفاهیات جامعه ناتوان است و گویی ارتباطی با بطن جامعه ایرانی ندارد. از سوی دیگر، افراد دانشگاهی بیشتر با نگاه تحقیرآمیز در جامعه دیده می‌شوند؛ یعنی افرادی که سال‌ها عمر و زندگی خود را صرف تحصیل کرده‌اند، حال با افرادی روبه‌رو می‌شوند که با صرف زمان و هزینه بسیار کمتر، زندگی مرفه‌تری دارند.

کالایی‌شدن عبارت است از تبدیل چیزهایی مانند اجناس، خدمات، ایده‌ها، طبیعت، اطلاعات شخصی، افراد یا حیوانات به کالاها و مبادلات تجاری. یکی از مهم‌ترین پیامدهای نظام دانشگاهی ایران، همین کالایی‌شدن علم و تبدیل شدن فساد به یک صنعت پول‌ساز است. به اعتقاد دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز:

«بازاری برای خرید و فروش علم و تولیدات علمی از جمله مقاله، پایان‌نامه، کتاب و مدرک در کشور شکل گرفته و با پرداخت وجه می‌توان این کالاها را خرید.»

فرایند عرضه و تقاضا در این صنعت، در دو سطح متفاوت انجام می‌شود و سطح نخست آن دو بخش دانشجو/استادی دارد که برای دیگران مقاله یا کتاب می‌نویسد و در نقش فروشنده ظاهر می‌شود و دانشجو/استادی است که از دیگران مقاله یا کتاب می‌خرد. در سطح دوم، دانشگاه به عنوان یک سازمان وارد می‌شود. یک طرف این بازار، دانشگاهی است که مدرک می‌فروشد و در طرف دیگر آن، دانشجویانی قرار دارند که با پرداخت پول، مدرک می‌خرند.

- پرولتاریای دانشگاهی

مفهوم پرولتاریای دانشگاهی، در آرای مارکس و انگلس^۱ (۱۴۰۱) ریشه دارد و شامل دانشجویان و افراد تحصیل‌کرده بیکار و طبقه کارگری است که نیروی کار خود را می‌فروشند. آنها پایان‌نامه، کتاب و مقاله می‌نویسند و باعث پیشرفت فرادستان می‌شوند. بی‌هویتی مشکل مضاعف این گروه از نیروهاست. البته به تازگی نیز استادان هیئت علمی دانشگاه‌ها به تدریج در حال تبدیل به پرولتاریای دانشگاهی‌اند. این دسته از کنشگران دانشگاهی، هرچند هویت رسمی و حقوق ثابت و نسبتاً رضایت‌بخشی دارند، اما خود از سوی سیستم بزرگ‌تری به نام وزارت علوم و به‌ویژه قانون ارتقا، استثمار می‌شوند. استادیار علوم دام دانشگاه یاسوج، یکی از دلایل نارضایتی استادان را «اجبار به چاپ مقاله برای افزایش حقوق» می‌داند و معتقد است:

«واقعاً ارزش این همه استرس و فشار رو نداره؛ اما اساتید از یک سو، دانشجویان را استثمار می‌کنند و از سوی

^۱ Marx and Engels

- دوراهی اخلاقی

در روان‌شناسی اجتماعی، مفهومی به نام «تعارض گرایش-اجتناب» وجود دارد، یعنی وقتی کسی هدفی در پیش دارد که هم خواستنی و هم خطرناک است، ممکن است مدتی سرگردان شود تا سرانجام درباره آن تصمیم بگیرد. چنین کسی وقتی از هدف دور است، آن را خواستنی می‌بیند و بنابراین دست به واکنش‌های گرایشی می‌زند، اما هرچه به هدف نزدیک‌تر می‌شود، خطرناک‌تر آن آشکارتر و بر این پایه، میل به روگردانی از شوق بیشتر می‌شود.

براساس گفته‌های مشارکت‌کنندگان، کنشگران دانشگاهی در عین اینکه خود می‌دانند عملشان متخلفانه است، از دست‌زدن به فساد ناراحت می‌شوند، اما از اینکه در نهایت از این عمل سود می‌برند، خوشحال‌اند. از سوی دیگر، از اینکه می‌دانند قبح فساد ریخته است، احساس ناراحتی می‌کنند. افراد هم‌زمان هر دو احساس را با یکدیگر دارند؛ یعنی احساسات دوگانه‌ای که باعث تعارض درونی در بین آنها می‌شود.

دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه شیراز در تبیین این

وضعیت می‌گوید:

«فرد از درون دچار دوگانگی شخصیت می‌شود و این تنش درونی همیشگی است؛ از یک طرف به فساد ناخواسته دامن می‌زنه، ولی چون ارزش سود می‌بره، قابل تحمل هست».

این دانشجو در ادامه می‌گوید:

«همین فرد درگیر فساد، از طرف دیگر وجدانش داره اذیت می‌شه و به‌خاطر زشتی عملش، ناراحت می‌شه و عذاب می‌کشه».

پیامد چنین وضعیتی، سرخوردگی، یأس و ناامیدی در بین

کنشگران دانشگاهی است.

افول اعتبار و اعتماد به دانشگاه

این مقوله دو بعد «کاهش کیفیت آموزش و پژوهش» و «تنزل جایگاه علم و دانشگاه» را دارد. مشارکت‌کنندگان معتقدند با گسترش فساد دانشگاهی، از یک طرف کیفیت آموزش و پژوهش و از سوی دیگر اعتبار دانشگاه و علم کاهش می‌یابد و بسیاری از افراد جامعه دیگر به دانشگاه به‌عنوان یک نهاد تولید

علم نگاه نمی‌کنند. زمانی که اعتبار دانشگاه زیر سؤال برود، جامعه نیز به دستاوردهای علمی دانشگاه اعتمادی نمی‌کند. به گفته دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز:

«مهم‌ترین پیامد این کار اینه که اعتماد به علم از بین میره. همین الان هم دانشجویان تحصیلات تکمیلی اعتماد چندانی به تحقیقات علمی ندارن».

از سوی دیگر، ارزش مدرک تحصیلی نیز کاهش پیدا می‌کند و دیگر مدارک تحصیلی همچون گذشته، توانایی ایجاد تمایز بین دارندگان آن و بقیه را ندارند.

ارزش و اعتبار دانشگاه‌های ایران در مجامع بین‌المللی نیز، کاهش یافته است. حتی در برخی از ژورنال‌های معتبر علمی در سطح جهان برای چندین بار، به مصادیق فساد علمی در نوشته‌های ایرانیان اشاره شد. استادیار علوم سیاسی دانشگاه شیراز نیز این موضوع را تأیید کرد و گفت:

«آبرو و اعتبار علم در ایران، در مجامع بین‌المللی از بین میره، همون‌طور هم که چند وقت پیش مجله نیچر، اسامی خیلی از اساتید و نویسندگان ایرانی رو منتشر کرد و آبروی علمی ما رفت».

نهادینه شدن فساد

یکی از پیامدهای اصلی فساد دانشگاهی، نهادینه شدن فساد در دانشگاه و پس از آن در جامعه است. در واقع فساد در چنین جامعه‌ای، با پذیرش اجتماعی روبه‌رو می‌شود، بخش زیادی از افراد، وجود فساد را می‌پذیرند و با آن کنار می‌آیند و بخش زیادی از افراد جامعه نیز، خود مرتکب فساد می‌شوند.

در پی این اتفاق، فساد دانشگاهی، شکل نظام‌یافته و سیستماتیک به خود می‌گیرد و فرایندهای موجود در دانشگاه، کنشگران را به سمت فساد سوق می‌دهد.

از سوی دیگر به دلیل شکسته شدن قبح فساد، کنشگران تحت یک فشار بیرونی به فساد دست نمی‌زنند، بلکه خود آنها، آگاهانه مرتکب فساد می‌شوند و در واقع فساد به عامل بیرونی نیاز ندارد. در چنین شرایطی، درگیر شدن افراد در پدیده فساد محتمل می‌شود و علاوه بر این، واکنش‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی چندانی، نسبت به فساد در جامعه نشان داده نمی‌شود. در نهایت در بالاترین مرحله نهادینه شدن

فساد، آن دسته از افرادی که دست به فساد دانشگاهی نمی‌زنند، از جانب هموعان و خودشان سرزنش می‌شوند. اما مهم‌تر از همه، پیامد نهادینه‌شدن فساد دانشگاهی و اشاعه فساد به فرهنگ عمومی جامعه است. به عقیده مشارکت‌کنندگان، اخلاق فردی تحت تأثیر فساد دانشگاهی قرار می‌گیرد و در دیگر ابعاد زندگی نیز ممکن است دست به فساد بزند. همین وضعیت برای بخش زیادی از جامعه اتفاق می‌افتد و به تدریج بی‌اخلاقی در جامعه گسترش می‌یابد.

دانشیار شیمی دانشگاه یاسوج نیز با تأکید این موضوع می‌گوید:

«اخلاقیات فردی فرد از این فساد نشئت می‌گیرد. کسی که در زمینه علمی بی‌اخلاق بار آورده باشد، در زمینه‌های دیگر زندگی هم بی‌اخلاق می‌شود. در واقع فساد و بی‌اخلاقی درش نهادینه می‌شود. نهادینه‌شدن فساد در دانشگاه و نهایتاً به تبع آن در جامعه».

جدول ۶- پیامدهای فساد دانشگاهی از دید مصاحبه‌شوندگان

Table 6- The consequences of academic corruption according to the interviewees

مفاهیم	پیامدهای فساد	مقوله فرعی	مقوله اصلی
فروش پایان‌نامه، مقاله و کتاب به وسیله استاد و دانشجو / فروش مدرک توسط دانشگاه	عرضه	کالایی شدن علم	
خرید مقاله، کتاب و پایان‌نامه توسط دانشجو و استاد / خرید مدرک از دانشگاه	تقاضا	(تبدیل فساد به صنعت)	
الزام دانشجو به چاپ مقاله به نام استاد / اجبار استاد به چاپ مقاله برای ارتقا / اجبار دانشجو به انجام طرح پژوهشی با هزینه کم / انجام مقاله و طرح پژوهشی برای امرار معاش	استثمارشونده	پرولتاریای دانشگاهی	
سیاست‌های تولید علم / اسناد بالادستی / قوانین ارتقا / نبود امنیت شغلی استاد / زیاده‌خواهی استاد / بی‌ثباتی اقتصادی / نبود شغل برای فارغ‌التحصیلان	استثمارکننده		
احساس بیهودگی / خودکم‌بینی / احساس نارضایتی شخصی	خود	بیگانگی	
لذت‌نبردن از کار / نارضایتی از کار / بی‌ارزش دانستن کار / تنفر از کار	کار		
چاپ‌شدن کار به نام شخصی دیگر / بهره‌گیری از کار دانشجو	محصول		
پشیمانی از ورود به دانشگاه / نارضایتی استاد از حقوق و مزایا / نارضایتی از دیده‌نشدن در دانشگاه	دانشگاه		
احساس تبعیض / احساس تعلق‌نداشتن به جامعه / جدایی از جامعه	جامعه		
فارغ‌التحصیلی / پاس کردن درس / کسب منزلت اجتماعی / سود مادی / ارتقای شغلی	رضایت	دوراهی اخلاقی	
/ تبدیل وضعیت / کسب شغل			
قیح فساد / ارزش‌های اخلاقی / اعتقادات دینی / عذاب وجدان / سرخوردگی / یأس و ناامیدی / ترس از لورفتن و آبروریزی / ترس از قرارگرفتن در لیست سیاه مجلات / بی‌اعتباری و محرومیت علمی	نارضایتی		
افت کارایی و اثربخشی علم / تولیدات علمی غلط مبنای تصمیمات مدیریتی / بی‌سواد بار آمدن دانشجویان / رشد مجلات پولی بی‌ارزش / ناتوانی دانشگاه در حل مسائل جامعه	کاهش کیفیت آموزش و پژوهش	افول اعتبار و اعتماد به علم / دانشگاه	
کاهش ارزش مدرک تحصیلی / کاهش اعتقاد به کار علمی درست / تنزل رتبه علمی کشور در مجامع بین‌المللی / خدشه‌دارشدن نقش دانشگاه در افکار عمومی	تنزل جایگاه علم و دانشگاه		
سهل‌انگاری مسئولان در برخورد با فساد / بی‌توجهی جامعه به فساد علمی / واکنش ضعیف جامعه به برخورد با فساد / باب‌شدن تخلفات علمی در دانشگاه	عادی‌انگاری فساد دانشگاهی		
رواج دروغ‌گویی / گسترش پنهان‌کاری / افزایش منفعت‌طلبی / رشد خودمحوری / زد و بند / تعاملات نامتعارف / تغییر ارزش‌های اخلاقی / رواج کمیت‌گرایی / محاسبه‌گری / تضعیف وجدان جمعی	تضعیف اخلاق عمومی	نهادینه‌شدن فساد	

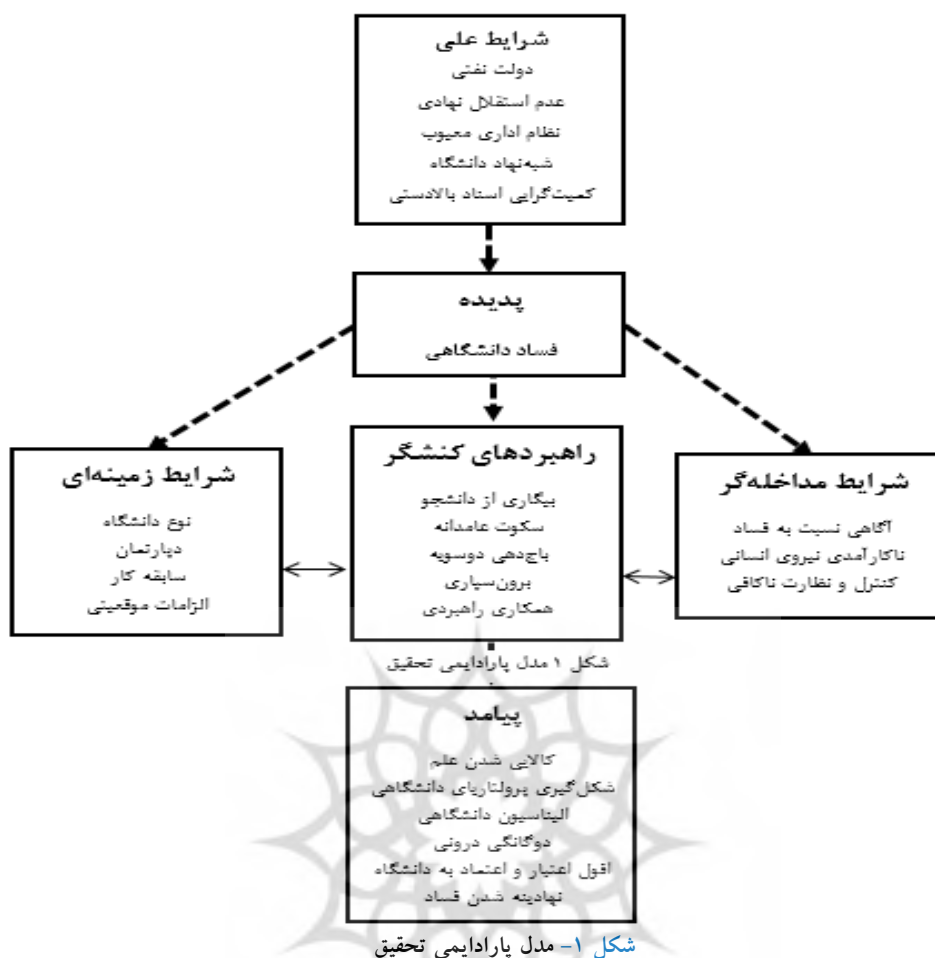

Fig 1- Research paradigm model

نتیجه

یکدیگر را تقویت می‌کنند؛ برای مثال در این مبحث، ساختار موجود فرا و درون دانشگاهی قواعدی را تعریف می‌کند و عواملان نیز براساس منابعی که همان ساختار در اختیارشان گذاشته است، دست به کنشگری علمی -چه سالم و چه ناسالم- می‌زنند و آن ساختار کلان و علمی را در خلال کنش‌هایشان بازتولید می‌کنند.

در ساختار موجود جامعه ما که از یک نظام اقتصادی نفتی برگرفته شده است، نهاد سیاسی بر دیگر نهادها غلبه دارد؛ از این رو نظام اداری مستحکم، مستقل و پایداری در کشور شکل نگرفته است. در این وضعیت، دانشگاه نه یک نهاد، بیشتر شبه‌نهادی است که تنها نقش‌های صوری و فرمال دانشگاه را اجرا می‌کند. از سوی دیگر، براساس اسناد

پژوهش حاضر شرایط علی، مداخله‌گر و زمینه‌ای فساد دانشگاهی و استراتژی کنشگران را در مواجهه با این معضل و پیامدهای آن را بررسی و نتایج را در چارچوب یک مدل پارادایمی مبتنی بر نظریه زمینه‌ای ارائه کرد. نتایج حاصل شامل ۵۳ مقوله فرعی، ۲۳ مضمون اصلی و درنهایت یک مقوله هسته بود. براساس آنچه از مقولات استخراج شده به دست آمد، فساد دانشگاهی دو جنبه بسیار مهم دارد و حاصل تعامل دو سطح خرد و کلان جامعه است، به طوری که در یک سوی آن ساختاری است که فساد را تسهیل می‌کند و در سمت دیگر آن، کنشگرانی هستند که دست به فساد می‌زنند. بر مبنای نظریه ساخت‌یابی گیدنز (1984)، ساختار و عامل

را برای برخی کنشگران مقرون به صرفه کرده است. همچنین نتایج ناآگاهی از مصادیق فساد و تبعات ناشی از آن، فشارها و الزامات موقعیتی و تحصیلی و نظارت ناکافی با نتایج پژوهش‌های تامبایا و همکاران (2020)، قائدی و همکاران (۱۳۹۷) و ناصری و فتحی (۱۳۹۷) همخوانی داشته است.

در این بستر، کنشگران برای انجام فساد دست به استراتژی‌های مختلفی می‌زنند. گاهی اوقات استادان از دانشجویان بیگاری می‌کشند و گاهی گروکشی می‌کنند. گاهی این کنشگران عامدانه در مقابل فساد یکدیگر سکوت می‌کنند و گاهی نیز دو طرف فساد به یکدیگر باج می‌دهند. گاهی برخی از کنشگران دانشگاهی، پژوهش‌های خود را برون‌سپاری می‌کنند و گاهی نیز در همکاری با یکدیگر، دست به فساد می‌زنند.

فساد دانشگاهی پیامدهای مختلفی دارد که یکی از آنها، کالایی شدن علم است. در پی این وضعیت، طبقه‌ای از کارگران دانشگاهی شکل می‌گیرند که کارهای پژوهشی دیگران را در ازای دریافت مبالغی، انجام می‌دهند. در فضای موجود، نوعی از بیگانگی در بین کنشگران شکل می‌گیرد که حاصل تعلق‌نداشتن به کار و فعالیت علمی است. همچنین آنها در یک دوراهی اخلاقی قرار می‌گیرند که هم‌زمان از نظر وجدان اخلاقی، از عمل خود ناراضی‌اند و در همان زمان چون از آن عمل سود می‌برند، از عمل فسادآمیز خود رضایت نسبی دارند. این دوگانگی ارزشی با بیشتر مشارکت‌کنندگان همراه است. در سطحی کلان‌تر، اعتبار و اعتماد به نهاد دانشگاه افول می‌کند و فساد در دانشگاه و بالاتر از آن در جامعه نهادینه می‌شود. برخی از این پیامدهای فساد، نظیر بی‌اعتباری و بی‌اعتمادی به نهاد دانشگاه و نهادینه شدن فساد در جامعه، با نتایج پژوهش قائدی و همکاران (۱۳۹۷) در یک راستا بوده است.

در توضیح مقوله هسته این پژوهش بیان می‌شود در چنین فضایی که در تعامل بین ساختار و کنشگر دانشگاهی شکل می‌گیرد، دو روی یک سکه مشاهده می‌شود. در واقع از یک سو

بالادستی، نوعی منطق کمیت‌گرایانه بر دانشگاه‌های کشور حاکم شده است و تعداد مقالات، طرح‌ها و کتاب‌ها را معیار سنجش تولید علم می‌داند. استادان با توجه به همین کمیت‌گرایی و دانشجویان نیز بر همین اساس، به تحصیلات تکمیلی راه پیدا می‌کنند. علاوه بر این، حاکم شدن منطق پولی از یک سو و تأثیر بده‌بستان‌های سیاسی از سوی دیگر، فضایی را به وجود آورده است که مهبای انجام فساد دانشگاهی است. این نتیجه مبتنی بر نظریه نظام‌های لومان است که مداخله نهادی به‌ویژه نهاد سیاست، اقتصاد و دیگر نهادها بر نهاد علم، استقلال و آزادی این نهاد را زیر سؤال برده است، با رمزگان مخصوص به خود، یعنی قدرت/پول/ایدئولوژی به نهاد حقیقت و علم ورود و سلطه یافته و زمینه اختلال و فساد را در این نهاد مهیا کرده است. همچنین این نتایج هم‌راستا با نظریه شومی منابع است که اقتصاد نفتی و توسعه نامتوازن و نیازنداشتن فوری به دانشگاه و تولیدات علمی آن، موجب بی‌توجهی به سلامت، کارکرد مناسب و ورود و جذب نیروهای متخصص و کارا به آن شده است. نتایج غلبه منطق کمیت‌گرایی، نظام اداری معیوب و موازی‌کاری و پولی شدن با نتایج پژوهش قائدی و همکاران (۱۳۹۷) همپوشانی و تطابق داشته است.

بر اساس این شرایط علی، برخی از عوامل همچون نوع دانشگاه (دولتی/غیردولتی)، سابقه کاری استاد، گروه تحصیلی و برخی از الزامات موقعیتی و تحصیلی، زمینه‌ساز فساد دانشگاهی می‌شوند. در این شرایط، عوامل دیگری همچون آگاهی کنشگران از فساد، نبود حمایت سازمانی، ناکارآمدی نیروی انسانی و کنترل و نظارت ناکافی، در میزان فساد مداخله می‌کنند. این نتیجه هم با نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی همخوانی دارد که وضعیت آنومیک، فشارهای ساختاری و فرصت‌های نابرابر برای موفقیت در آن، موجب ناکارآمدی نیروی انسانی در دانشگاه و ایجاد فساد علمی و پژوهشی می‌شوند، همچنین با نظریه کنترل اجتماعی سازگاری دارد که ضعف کنترل و نظارت درونی و بیرونی، فساد علمی

فساد برای این دو سر قضیه، یک بازی برد-برد و از سوی دیگر یک بازی باخت-باخت است.

ساختار و نظام سیاسی با افزایش کمی مقاله، که از آن با نام تولید علم نام برده می‌شود، رتبه خود را به رخ نظام جهانی می‌کشد و به همین سبب به انحای مختلف در رسانه‌های داخلی و خارجی، رشد تولید علم در کشور تبلیغ می‌شود. کنشگران دانشگاهی نیز از طریق نوشتن مقاله و طرح، ارتقا پیدا می‌کنند، حقوقشان افزایش می‌یابد و خود را در نظام دانشگاهی کشور تثبیت می‌کنند؛ از این رو ساختار و کنشگر از این وضعیت سود می‌برند.

اما در مقابل هر دو سمت این داستان، ضررهایی را نیز متحمل می‌شوند. مقالاتی که تنها بر مبنای کمی ارزیابی می‌شوند، ارتباط مستقیمی با تولید و اقتصاد و در نهایت رفاه اجتماعی کشور ندارند، در حالی که یکی از مبنای اصلی توسعه، استفاده از یافته‌های تحقیقات علمی است. از سوی دیگر، استادان و دانشجویان نیز با نوشتن چنین مقالاتی، نه تنها بهره علمی نمی‌برند، به پروتاریای از خود بیگانه‌ای تبدیل می‌شوند که مدام در دوراهی‌های اخلاقی با احساسات متناقض قرار می‌گیرند. فساد در دانشگاه نیز علاوه بر کاهش اعتبار و اعتماد به آن، در سطحی کلان‌تر موجب نهادینه شدن فساد در جامعه می‌شود. فساد دانشگاهی دو روی متفاوت دارد که یک روی برای ساختار و کنشگر دوسر برد کوتاه‌مدت و روی دیگرش برای آنها دوسر باخت بلندمدت است؛ بنابراین آن روی دوسر برد فساد دانشگاهی است که موجب بازتولید آن می‌شود. چنانچه در ساختار، از مزایای فساد دانشگاهی کاسته و یا بر هزینه‌های ارتکاب فساد افزوده شود، کنشگر نیز به دلیل کسب مزایای ناچیز یا تاوان بیشتر از مزیت، فساد را مقرون به صرفه نمی‌بیند و کمتر دست به چنین تخلفاتی می‌زند.

گفتنی است که رابطه و نیز تقدم بین فساد دانشگاهی و پیامدهای آن در این تحقیق استخراج شده‌اند، نظیر کالایی شدن و نهادینه شدن فساد. ذکر این توضیح در این باره ضروری

است که مانند بسیاری از مفاهیم و پدیده‌های علوم انسانی، تنها یک رابطه همبستگی یا علت و معلولی بین دو پدیده ترسیم نمی‌شود، بلکه رابطه کالایی شدن علم و نهادینه شدن فساد با فساد دانشگاهی را می‌توان از جهتی علت و از جهتی دیگر معلول فساد دانشگاهی دانست؛ اما براساس آن، نتیجه‌ای که از این پژوهش حاصل شد، این دو پدیده مذموم-کالایی شدن علم و نهادینه شدن فساد- از پیامدهای فساد دانشگاهی‌اند و در مراحل بعد خود به تشدید و بازتولید فساد دانشگاهی منجر می‌شوند؛ زیرا با بروز هر یک از این پدیده‌ها، بدون در نظر گرفتن اولویت آنها، فساد در جامعه شیوع پیدا می‌کند و به تبع آن قبح فساد از بین می‌رود. در نهایت این سیکل معیوب، موجب بازتولید فساد در عرصه دانشگاه و نیز در کل جامعه می‌شود.

این پژوهش به دلایل محدودیت‌های پژوهشگر، از قبیل سختی جلب اعتماد مصاحبه‌شوندگان به سبب ماهیت فساد، کمبود زمان، کمبود نیروی انسانی و منابع مادی لازم، از نظر کیفی و با نگاهی جامعه‌شناسانه، تنها در دو دانشگاه انجام شد؛ بنابراین جا دارد که پژوهش‌های دیگری در آینده، در سطحی وسیع‌تر، با روش‌های متنوع‌تر و از نظر رشته‌های علمی مختلف یا به شکل میان‌رشته‌ای، موضوع فساد دانشگاهی را بررسی کنند.

منابع فارسی

- احمدی، ح. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی انحرافات*، تهران: نشر سمت.
- امینی، ع. و علمی، ز. (۱۳۹۵). مقایسه و ارزیابی رویکردها در زمینه نفرین منابع طبیعی. *اقتصاد تطبیقی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۳ (۲)، ۴۴-۱.
- بیرو، آ. (۱۳۸۰). *فرهنگ علوم اجتماعی*، تهران: انتشارات کیهان.
- پورعباس، ع.ر. (۱۴۰۲). ماجرای راهیابی متقلبان کنکور به دانشگاه‌ها، یک مسئله سیاسی است! [خبری].

www.Hamshahrionline.ir

سلیمی، ع.ر. (۱۳۹۸). وزیر بهداشت، فروش صندلی را تأیید کرد/ دانشگاه آزاد تاکنون چند صندلی پزشکی فروخته است؟ [خبری]، تابناک، www.tabnak.ir.

سیدمن، ا. (۱۳۹۲). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

شاکری، ع.؛ محمدی، ت.؛ ناظم‌ان، ح. و طاهرپور، ج. (۱۳۹۲). بررسی رخداد بیماری هلندی در اقتصاد ایران و اثر آن بر رشد اقتصادی. *پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۳ (۵۰)، ۷۳-۸۶.

شیخ‌زاده، ح. (۱۳۹۸). اقتصاد سیاسی نفت و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی ایران. *پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، ۹ (۳۱)، ۲۴۳-۲۸۰.

عابدی جعفری، ح.؛ حسن‌پور، ا.؛ وکیلی، ی. و جولایی مقدم، م. (۱۴۰۰). پهنه‌کاوای فساد و کزرفتراری آکادمیک در آموزش عالی. *مطالعات رفتار سازمانی*، ۱۰ (۴۰)، ۳۱-۶۹.
Dio: 20.1001.1.23221518.1400.10.4.2.3

غیث‌شاهی، ر. (۱۴۰۲). رسوایی پایتونی زندگی پایتونی [خبری]، عصر ایران، www.asriran.com.

فراستخواه، م. (۱۳۹۸). روش تحقیق در علوم اجتماعی؛ با تأکید بر نظریه پایه «گردند تئوری»، تهران: نشر آگاه.

قائدی، م.؛ مدهوشی، م.؛ رزاقی، ن. و صفایی قادیلالی، ع. (۱۳۹۷). علل و زمینه‌های فساد دانشگاهی و پیامدهای ناشی از آن. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۲۴ (۱)، ۱۱۳-۱۳۵.

کاظمی، ع. (۱۳۹۷). *دانشگاه: از نردبان تا سایبان*، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
گیدنز، آ. (۱۳۷۸). *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.

Doi: 10.22055/EDUS.2021.33499.3031
مارکس، ک. و انگلس، ف. (۱۴۰۱). *مانیفست کمونیست*، ترجمه مسعود صابری، تهران: انتشارات طلیه پرسو.
محمدیان شریف، ک.؛ سلیمی، ج.؛ عزیززی، ن. و محمدی، ش. (۱۳۹۹). ساختار عاملی پرسش‌نامه فساد آکادمیک در

حسینی هاشم‌زاده، د. (۱۳۹۸). *فساد دانشگاهی؛ گونه‌شناسی*، روش‌سنجش، علل، پیامدها و راهبردهای مبارزه با آن، تهران: نشر آگاه.

حسینی هاشم‌زاده، د.؛ فاضلی، م. و محدثی گیلوایی، ح. (۱۳۹۵). پیشنهاد الگو و روشی چند بعدی برای سنجش فساد در آموزش عالی. *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۵ (۴)، ۱۱۶-۱۴۸.

Dio: 20.1001.1.20083653.1395.10.0.5.3

حضری، م. (۱۳۸۴). تحلیل نهادی فساد اداری: شش رویکرد در زمینه‌های شکل‌گیری فساد. *مطالعات راهبردی*، ۸ (۳)، ۵۱۳-۵۳۰.

خوش‌اخلاق، ر. و موسوی محسنی، ر. (۱۳۸۵). شوک‌های نفتی و پدیده بیماری هلندی در اقتصاد ایران: یک الگوی محاسبه‌پذیر تعادل عمومی. *تحقیقات اقتصادی*، ۴۱ (۶)، ۹۷-۱۱۷.

داوری اردکانی، ر. (۱۳۸۷). *علم و سیاست‌های آموزشی-پژوهشی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ذاکرحاجی، غ. (۱۳۹۶). *تقلب علمی: جنبه‌های اجتماعی و حقوقی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
رفیع‌پور، ف. (۱۳۸۸). *سرطان اجتماعی فساد*، تهران: شرکت سهامی انتشار.

رضانزاده ولیس، گ. و مؤمنی، ف. (۱۳۹۲). پدیده کوتاه‌نگری در اقتصادهای نفتی با سرمایه ناکافی. *پژوهش‌های اقتصادی*، ۱۳ (۵۱)، ۱۹-۵۱.
ریتزر، ج. (۱۳۹۲). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، تهران: انتشارات علمی.

ریتزر، ج. و گودمن، د. (۱۳۹۰). *نظریه جامعه‌شناسی مدرن*، ترجمه خلیل میرزایی و عباس لطفی‌زاده، تهران: نشر جامعه‌شناسان.

سلیمی، ع. و داوری، م. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی کج‌روی، قم: انتشارات پژوهش حوزه و دانشگاه.*

- Davari Ardakani, R. (2008). *Science and educational-research policies*, Tehran: Research Institute of Humanities Sciences and Cultural Studies [In Persian].
- Dong, B., & Torgler, B. (2013). Causes of corruption: Evidence from China. *China Economic Review*, 26, 152-169. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1628107>
- Dridi, M. (2014). Corruption and education: Empirical evidence. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(3), 476-493. <https://econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/781>
- Durkheim, E. (1951). *Suicide: A Stud in Sociology*. New York: the free press. <https://doi.org/10.1086/220884>
- Edino, R. I. (2018). Reflections on academic integrity and academic dishonesty: How did we get here, and how do we get out? *Canadian Perspectives on Academic Integrity*, 1(1), 27-36. <https://doi.org/10.11575/cpai.v1i1.53121>
- Farasatkah, M. (2019). *Qualitative research method in social sciences with emphasis on "grounded theory" (Grounded Theory, GTM)*, Tehran: Agah publication [In Persian].
- Ghaedi, M., Madhoshi, M., Razeghi, N., & Safaei-Ghadikolaei, A. (2018). Causes and context of academic corruption and its consequences. *Research and Planning in Higher Education*, 24(1), 113-135. [In Persian].
- Ghobishavi, R. (2023). *Python scandal Python life* [news], Asr Iran, www.asriran.com [In Persian].
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: University California Press. https://doi.org/10.1007/978-3-658-13213-2_80
- Giddens, A. (2009). *Modernity and self identity: Self and society in the late modern age*, translated by Nasser Moafaghian, Tehran: Ney Publishin [In Persian].
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *Discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine. https://doi.org/10.1007/978-3-658-13213-2_59
- Harrison, P. (2000). *Nicholas lohmann and the theory of social systems*, translated by Yousef Abazari, Tehran : Orghanon Publishing [In Persian].
- Heyneman, S. (2011). The corruption of ethics in higher education. *International Higher Education*, 62, 239-242. <https://doi.org/10.6017/ihe.2011.62.8530>
- Higgs, J. (1998). *Structuring qualitative research theses in writing qualitative research theses*. Joy Higgs (ed), Sydney: Hampden Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.4324/9781315081649>
- Hoseini Hashemzadeh, D., Fazeli, M., & Mohadesi-آموزش عالی ایران. مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۱۰(۳۲)، ۱۶۶-۱۴۷.
- Doi: 10.22051/JERA.2018.10141.1293
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). گزارش نظارتی «قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی، عملکرد دستگاه‌های اصلی حوزه آموزش عالی، مشرق نیوز (۱۳۹۷). جنجالی‌ترین مدارک تحصیلی مسئولین [خبری]، مشرق نیوز، www.mashrgghnerrrrr
- ناصری، ا. و فتحی، م. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان ارشد حسابداری به سرقت علمی. پژوهش‌های تجربی حسابداری، ۱(۲)، ۱-۲۰.
- هریسون، پ. (۱۳۷۹). *نیکلاس لومان و نظریه نظام‌های اجتماعی*، ترجمه یوسف اباذری، تهران: نشر ارغنون.

References

- Abedi Jafari, H., Hasanpour, A., Vakili, Y., & Julayi Moghadam, M. (2021). A Scoping review of academic corruption and misbehavior in higher education. *Organizational Behaviour Studies Quarterly*, 10(4), 31-70. [In Persian].
- Ademola, A. P., Simeon, A. O., & Kingsley, A. K. (2012). Academic corruption and the challenge of unemployable graduates in Nigeria: implications for entrepreneurship development and economic growth. *The Journal of Commerce*, 4(1), 1.
- Ahmadi, H. (2005). *Sociology of deviance*, Tehran: Samt Publishing [In Persian].
- Amini, A., & Elmi, Z. (2016). Approaches about natural resource curse; comparison and assessment. *Journal of Iranian Economic Issues*, 3(2), 1-44. [In Persian].
- Baker, M. (2016). Reproducibility crisis. *Nature*, 533(26), 353-66. <https://doi.org/10.1038/nature.2016.20076>
- Biro, A. (2001). *Vocabulaire pratique des sciences sociales*, Tehran: Kayhan Publications [In Persian].
- Butler, D. (2009). Plagiarism scandal grows in Iran. *Nature*, 462(7274), 704-705. <https://doi.org/10.1038/462704a>
- Denisova-Schmidt, E., Huber, M., & Leontyeva, E. (2016). On the development of students' attitudes towards corruption and cheating in Russian universities. *European Journal of Higher Education*, 6(2), 128-143. <https://doi.org/10.1080/21568235.2016.1154477>

- questionnaire in iranian higher education. *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 10(32), 139-158 [In Persian].
- Mugala, A., Masaiti, G., & Mwila, K. (2022). Unpacking academic corruption in Zambia's higher education: forms, causes and mitigation measures. *Creative Education*, 13(1), 55-74. <https://doi.org/10.4236/ce.2022.131004>
- Nasseri, A., & Fathi, M. (2018). Plagiarism among accounting postgraduate students. *Empirical Research in Accounting*, 8(2), 1-20 [In Persian].
- Osipian, A. L. (2008). Corruption in higher education: does it differ across the nations and why? *Research in Comparative and International Education*, 3(4), 345-365. <https://doi.org/10.2304/rcie.2008.3.4.345>
- Osipian, A. L. (2009). Corruption and reform in higher education in Ukraine. *Comparative and International Education/Éducation Comparée et Internationale*, 38(2), 104-122. <https://doi.org/10.5206/cie-eci.v38i2.9139>
- Osipian, A. L. (2013). *Corruption in higher education* (Doctoral dissertation). Vanderbilt University.
- Otengho, S. J. (2016). *Government official's perspective on regulatory mechanisms to mitigate unabated corruption in the education sector in kenya: A Case Study* (Doctoral dissertation). Northcentral University.
- Pur Abbas, A. R. (2023). *The story of the entrance exams to the universities is a political issue!* [News] [In Persian].
- Rafipour, F. (2009). *Corruption as a social cancer*. Tehran: Publishing Sahami Enteshar [In Persian].
- Ramezanzadeh Velis, G., & Momeni, F. (2013). Shortsightedness in petroleum dependent economies with insufficient capital. *Economics Research*, 13(51), 19-51 [In Persian].
- Reckless, W. (1973). *The crime problem*. New York: Appelton. <https://doi.org/10.1177/001112875600200219>
- Ritzer, G., & Goodman, D. (2011). *Modern sociological theory*, translated by Khalil Mirzaei and Abbas Lotfizadeh, Tehran: Jameeshenasan Publication [In Persian].
- Ritzer, J. (2013). *Contemporary sociological theories*. Tehran: Elmi Publications [In Persian].
- Salimi, A., & Davari, M. (2001). *Sociology of deviations*. Qom: Hozha and University Research Publications [In Persian].
- Salimi, A. (2019). *The minister of health approved the sale of chairs/ How many medical chairs has Azad University sold so far?* [News], Tabnak [In Persian].
- Shakeri, A., Mohammadi, T., Nazeman, H., & Taherpoor, J. (2013). A study on the occurrence of the dutch disease in Iranian economy and its impact Gilviee, H. (2016). Measuring academic corruption: A multi-dimensional model. *Journal of Iranian Social Studies*, 10(4), 116-148 [In Persian].
- Hosseini-Hashemzadeh, D. (2019). *Academic corruption; Typology, measurement method, causes, consequences and strategies to combat it*, 1st edition, Tehran: Agah Publications [In Persian].
- Humphreys, M., Sachs, J., & Stiglitz, J. (2007). *Escaping the resource curse*. New York: Columbia University. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.2008.00762.x>
- Islamic Council Research Center. (2023). The supervisory report "Law on preventing and dealing with fraud in the preparation of scientific works"; The performance of the main institutions of higher education. www.Rc.Majlis.ir [In Persian].
- Kazemi, A. (2018). *University: From ladder to canopy*, Tehran: Publication of Research Center for Cultural and Social Studies, first edition. [In Persian].
- Khezri, M. (2005). An institutional analysis of administrative corruption. *Strategic Studies Quarterly*, 8(29), 513-530 [In Persian].
- Khosh Akhlakh, R., & Mousavi Mohseni, R. (2006). Oil shocks and dutch disease phenomenon in Iranian economy: a computable general equilibrium model. *Journal of Economic Research (Tahghighat-E- Eghtesadi)*, 41(6), 97-117. [In Persian].
- Mahmoudi, F., & Bagheri Majd, R. (2021). The effect of lean culture on the reduction of academic corruption by the mediating role of positive organizational politics in higher education. *International Journal of Educational Development*, 80, 102319. DOI:10.1016/j.ijedudev.2020.102319
- Marx, K., & Engels, F. (2022). *The communist manifesto*, translated by Masoud Saberi, Tehran: Talaye Porsoo Publication [In Persian].
- Mashregh News. (2018). *The most controversial educational documents of officials* [news], Mashregh News [In Persian].
- Mattar, M. Y. (2022). Combating academic corruption and enhancing academic integrity through international accreditation standards: The model of Qatar University. *Journal of Academic Ethics*, 20(2), 119-146. <https://doi.org/10.1007/s10805-021-09392-7>
- Mauro, P. (2002). The persistence of corruption and slow economic growth. *IMF Working Paper*, 51(1), 1-18. <https://doi.org/10.5089/9781451874952.001>
- Mauro, P. (2004). Corruption and the composition of government expenditure. *Journal of Public Economics*, Elsevier, 69 (2), 263-279. [https://doi.org/10.1016/s0047-2727\(98\)00025-5](https://doi.org/10.1016/s0047-2727(98)00025-5)
- Mohammadian Sharif, K., Salimi, J., Azizi, N., Mohammadi, S., & Amin Bedokhtei, A. (2020). The factor analysis of the academic corruption

- on economic growth. *Economics Research*, 13(50), 63-86 [In Persian]
- Sheikhzadeh, H. (2019). The political economy of oil and its impact on social development of Iran. *International Relations Researches*, 9(1), 243-280 [In Persian].
- Shore, C. (2018). How corrupt are universities? audit culture, fraud prevention, and the Big Four accountancy firms. *Current Anthropology*, 59 (18), 92-104. <https://doi.org/10.1086/695833>
- Sidman, S. (2013). *Contested knowledge*, translated by Hadi Jalili, Tehran: Ney Publishing [In Persian].
- Strauss, A., & Corbin, J. (1967). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Newbury Park, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452230153>
- Tambaya, L., Victor, M., & Markus, V. (2020). Level of awareness of the havoc and consequences of academic dishonesty among college of education students in Nigeria. *American Journal of Educational Research*, 8(3), 168-172. DOI: [10.12691/education-8-3-7](https://doi.org/10.12691/education-8-3-7)
- Zakir Salehi, G. (2017). *Scientific fraud: social and legal aspects*, Tehran: Cultural and Social Studies Research Institute [In Persian].

